

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Мовчан Наталія Анатоліївна

**РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
МЕТОДОМ SANDPLAY**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ В.Г. Бутенко,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри дошкільної і початкової
освіти

« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ Н.А. Мовчан

« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ SANDPLAY	8
1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження	8
1.2. Сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку	19
1.3. Інноваційна технологія Sandplay як метод розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку	27
1.4. Теоретичні засади моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay	38
Висновки до розділу 1	46
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ SANDPLAY	48
2.1. Організація наукового дослідження	48
2.2. Упровадження моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay	57
2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження	68
Висновки до розділу 2	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	87

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗДО – заклад дошкільної освіти

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

SANDPLAY – робота з піском, піскотерапія

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який би відповідав міжнародним стандартам. Все частіше говорять про творчість, як базову якість особистості і це не випадково, адже життя в епоху науково-технічного прогресу стає різноманітнішим і складнішим та потребує від людини не стандартних, звичних дій, а гнучкості мислення, швидкої орієнтації та адаптації до нових умов, творчого підходу до вирішення проблем.

На сьогодні вчені все більше схиляються до думки, що найсприятливіший період для розвитку творчого потенціалу є дошкільний вік, оскільки діти дошкільного віку проживають стрімкий усесторонній динамічний розвиток, і розвиток творчого потенціалу не є винятком. Проте залишається досі не вирішеними питання щодо визначення та використання ефективних методів та засобів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, і саме використання методу Sandplay вбачається нам перспективним напрямом наукового пошуку у цій галузі.

Концептуальні положення, спрямовані на вирішення досліджуваної проблеми визначаються вимогами нормативно-правових документів: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), Концепції «Нова українська школа (2016 р.), «Базового компонента дошкільної освіти» (2012 р.), програмами розвитку дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу психолого-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу дитини дошкільного віку у сучасному суспільстві опирається на: вітчизняні концепції «антропоцентризму», «внутрішньої природи дитини», «унікальності і самодостатності особистості», які були започатковані у «філософії серця»

Г. Сковороди, обґрунтовані в наукових дослідженнях Б. Грінченка, М. Пирогова, С. Русової, К. Ушинського та ін.; науково-психологічні уявлення про сутність та закономірності творчого розвитку дітей дошкільного віку, сформувано такими науковцями як В. Андреев, Р. Грановська, В. Клименко, О. Лук, Т. Любарт, М. Мамфорд, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, Я. Пономарьов, О. Матюшкін та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, проблема розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay висвітлена в науковій літературі недостатньо. Це пов'язано з одного боку з тим, що цей метод звично сприймається як засіб психологічної корекції, а не метод розвитку творчого потенціалу та з іншого – система роботи з розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти України продовжує формуватися. Отже, це й обумовило вибір теми дослідження: *«Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay»*.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Поставлена мета реалізовуватиметься через розв'язання наступних завдань:

1. Здійснити дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження та проаналізувати сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.
2. Обґрунтувати можливості використання інноваційної технології Sandplay як методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.
3. Розробити та теоретично обґрунтувати модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.
4. Експериментально перевірити ефективність впровадження розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Об'єкт дослідження: розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Матеріали та методи дослідження: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з досліджуваної проблеми, проектування результатів і процесів їх досягнення на різних етапах пошукової роботи; *емпіричні* – методи збору інформації: бесіди, анкетування, спостереження, узагальнення передового педагогічного досвіду, вивчення педагогічної документації, педагогічний експеримент для перевірки ефективності впровадження розробленої моделі; *статистичні* – ранжування, математична і статистична обробка отриманих упродовж дослідження результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягають в тому, що *вперше* розроблено, теоретично обґрунтовано, впроваджено та експериментально перевірено модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay; *теоретично обґрунтовано* можливість використання інноваційної технології Sandplay як методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку; *уточнено* сутність поняття «творчий потенціал дітей дошкільного віку».

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay в освітній процес закладу дошкільної освіти. Установлені наукові факти, положення та висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, у родинному вихованні, а також у процесі написання курсових робіт.

Апробація результатів та публікації. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на 1-й науково-практичній конференції: «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій»

(27 листопада 2020 року, м. Суми). За результатами дослідження опубліковано 2 статті.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (74 позиції), додатків та містить 6 рисунків і 4 таблиці. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 93 сторінки. Основний текст дослідження викладено на 78 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ SANDPLAY

1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження

Шалений плин життя та зміна стратегій розвитку суспільства суттєво впливають на вимоги до сучасного фахівця. Перелік професійних компетентностей постійно переглядається та доповнюється відповідно до сучасності. Високою цінністю відзначається набуття таких компетентностей, як здатність до швидкої адаптації у нових умовах діяльності, гнучкість, мобільність, та звісно ж творчість. Здатність до творчості чи / або креативності посідає, що не найважливіше місце серед вимог до сучасного професіонала. Творчість проголошується невід'ємною складовою будь-якої діяльності особистості. Зважаючи на це актуальним стає питання щодо можливості набуття здатності до творчості, початок якої йде від розвитку творчого потенціалу особистості.

Творчий потенціал є пріоритетом Державної національної програми «Освіта – Україна XXI ст». Відповідно до цього, одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні є забезпечення потреб особистості у самореалізації та самоствердженні. Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства взагалі і кожної людини зокрема. Це пов'язано з увагою до розвитку творчих потенцій особистості, надання їй можливості проявляти власні здібності [14].

Це і обумовило тему нашого дослідження, де центром наукової розробки було обрано розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку, відповідно до чого здійснимо дефінітивну характеристику поняттєвого апарату

дослідження. Дефініціями у межах дослідження були визначенні «творчість», «творчий потенціал», «розвиток», «творчий потенціал дітей дошкільного віку».

Аналізуючи поняття «творчість», слід зазначити, що ним широко користуються у науковій літературі, проте, ще й досі немає єдиного уніфікованого визначення щодо нього.

В історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки визначенням понять «творчість», «творча особистість», «творчі здібності» займалися такі науковці, як В. Андреев, Р. Грановська, В. Клименко, О. Лук, Т. Любарт, М. Мамфорд, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, Я. Пономарьов, О. Матюшкін та ін.

Так, вітчизняний психолог В. Моляко, розкриваючи сутність творчості з позицій психології, зазначає, що «під творчістю розуміють процес створення чогось нового для конкретного суб'єкта» [23].

Цієї думки, дотримується й науковець В. Клименко, який поняття творчість, визначає, як процес створення нового, що об'єктивно здійснюється у природі або людині. Продуктами творчості є відкриття, винаходи, нові художні образи, твори тощо [25].

Натомість, в Українському педагогічному словнику С. Гончаренка [15, с. 326] подається таке визначення творчості: «Творчість – це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення».

Подібне визначення, проте розширене знаходимо в психологічному словнику за редакцією В. Войтка: «Творчість – психічний процес створення нових цінностей, ніби продовження і заміна дитячої гри. Діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей». Творчість формується в особистості через наявність у суб'єкта здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Вивчення цих властивостей особистості показало важливу роль уяви, інтуїції, неусвідомлюваних компонентів розумової активності, а також потреби особистості

в самоактуалізації, у постійному розвитку й розширенні власних творчих можливостей» [11, с. 186]. Аналізуючи надане поняття можемо дійти висновку, що творчість починає формуватися саме з дитинства, тому дошкільний вік є сензитивним для її розвитку.

Дещо іншого погляду дотримується А. Лук, який характеризує творчу особистість, як особистість наділену такими характерними рисами як готовність до ризику, імпульсивність, незалежність суджень, нерівномірність успіхів, почуття гумору, самобутність, пізнавальна проникливість, критичність, сміливість уяви та мислення [41].

Аналізуючи розуміння поняття «творчість» надану Р. Стернбергом та Т. Любартом, зазначимо, що це сучасний підхід до визначення творчості й бачення творчої особистості, здатної «купувати ідеї за мінімальну ціну» (тобто розвивати їх поки вони ще невідомі і непопулярні), а продавати якомога дорожче (використовувати потенціал ідеї). Вчені зазначають, що здатність творити не є прерогативою обраних, – це доступно кожному, хто готовий «інвестувати» необхідний час та зусилля у творчий процес [76], тобто розвинути та удосконалити її можливо і потрібно.

Для нашого дослідження важливим є визначення єдиного узагальненого поняття «творчість». Можна припустити, у якому б розумінні не застосовувався термін «творчість», мова йтиметься про створення нового.

Подібного висновку доходить і М. Мамфорд [76] у власних дослідженнях творчості, стверджуючи, що протягом останніх десятиріч учені проявляють певну узгодженість у розумінні поняття «творчість» як створенні нового (оригінального, нестандартного) продукту. Під «продуктом», слід розуміти, як нематеріальне явище: ідею, теорію, технологію тощо, так і реальний фізичний об'єкт: винахід (пристрій).

У творчій діяльності недопустимі такі фактори, як: копіювання, діяльність за шаблоном, готовим взірцем, правилом, алгоритмом та або будь-який вигляд наслідування чи повтору, натомість це недосконалість або ідеальність, це результат створення нового, інколи навіть на етапі лише ідеї.

Дослідивши поняття «творчості», за логікою цього дослідження розглянемо поняття «потенціал». Існує безліч трактувань окресленого поняття, у роботах філософів і вчених М. Лоського, С. Рубінштейна поняття «потенціал» трактується як «здатність творити світ для себе»; І. Зязюн визначає потенціал, як «життєва стратегія і життєва перспектива»; Г. Батищев розглядає потенціал, як «внутрішній смисловий слух», А. Бондар – як «прагнення, життєвий дух, напруга, активний рух» [21].

У мовно-філологічних джерелах, словниках слов'янських мов «потенціал» тлумачиться як ресурс, заряд, запас, (внутрішні, життєві) резерви, можливості [60]. В етимологічному розумінні «потенціал» – це основа, яка закладає фундамент для подальшого розкриття цієї дефініції з позиції творчості [14]. Тобто, «потенціал», це підґрунтя для певного розвитку чи формулювання чогось тому, логічним є припущення, що потенціал для розвитку творчості і є умовою та засобом її реалізації, то ж визначимо детальніше відтінки поняття творчий потенціал, на відміну від узагальненого поняття «творчість».

Здійснивши філософську ретроспективу поняття «творчий потенціал особистості», можемо зазначити, що воно є багатограним і окреслюється як: обдарованість людини; здатність до активної самореалізації; прагнення до вищих етичних ідеалів; сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості [44].

З огляду на вузькоспрямованість цього дослідження більш продуктивним вважаємо визначення поняття «творчого потенціалу» в руслі діяльнісного підходу, а саме як властивості, що характеризує міру можливостей особистості здійснювати творчу діяльність (Г. Альтшуллер, В. Моляко, В. Овчинніков), а також їх характеристики, інтенсивність та взаємодію [49].

У свою чергу В. Лихвар визначає творчий потенціал як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності, і зазначає, що рушійною силою і ядром реалізації творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості, які є важливими чинниками саморозвитку людини,

самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків [39, с. 17]. Аналізуючи таке бачення науковця, можемо зазначити, що потенціал є запорукою творчості або його основою.

В енциклопедичному значенні творчий потенціал – це винахідливість у науці та мистецтві, вміння бачити нове у звичних речах і наявність вільної гри уяви, рідкісна якість, притаманна не лише талановитим особистостям, але й і звичайним людям, яка реалізується при сприянні освіти в поєднанні з натхненням і наполегливою працею [8], а отже, його можна розвинути та удосконалити.

О. Шульц розглядає творчий потенціал особистості як інтегративну властивість, що відображає міру можливостей реалізації її творчих сил як «сукупність проявів особистісних функцій, що спрямовані на вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем особистості, з метою перетворення оточуючого світу та себе» [70], відповідно до погляду ученого творчий потенціал – це сукупність реалізації можливостей, а можливості створюються, тобто, це ще раз підтверджує, що творчий потенціал можливо розвинути.

Як зазначає філософ П. Кравчук, «творчий потенціал – це системоутворювальна якість особистості, в якій відображається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини; це інтегративне явище, що об'єднує сутнісні творчі сили особистості в реальній практиці й над діяльнісних відносинах». Автор підкреслює, що творчий потенціал визначає властивість особистості «взаємопов'язувати», інтегрувати дії для цілеспрямованого подолання конкретних суперечностей з метою виходу за межі звичайного, досягнутого [31].

Також у межах дослідження, слушною є думка Є. Завгородньої, яка ілюструє «творчий потенціал особистості», як природовідповідні та культуровідповідні можливості, що формуються й розкриваються в процесі навчання, й у подальшій діяльності, ведуть до отримання продуктивного результату у вирішенні завдань нестандартними методами, засобами мистецтва тощо [21].

З іншого боку розглянутий творчий потенціал особистості Р. Ткачем, який визначає його як складну систему якостей, інтегральну цілісність природних і соціальних сил особистості, сукупність здібностей, можливостей та властивостей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стратегій і тактик, що дозволяють знаходити унікальне, принципово нове рішення проблем, а також забезпечення суб'єктивної потреби особистості у творчій самореалізації і саморозвитку [49a].

Узагальнюючи філософські, психологічні, педагогічні підходи до розуміння сутності творчого потенціалу людини у власній науковій діяльності О. Гопка [14] підкреслює інтегративну властивість цього особистісного утворення, що характеризує міру можливостей людини здійснювати творчу діяльність, визначає її готовність та здатність до творчої самореалізації й саморозвитку. «Творчий потенціал особистості з одного боку виступає важливою передумовою творчого процесу, а з іншого – його результатом. І чим більше ресурсів реалізує особистість у власному житті, тим багатше стає її творчий потенціал, набувається творчий стиль життя як життєтворчість».

Як бачимо, наведені тлумачення дефініцій «творчого потенціалу» не суперечать одне одному, а швидше доповнюють та поглиблюють його розуміння.

Представники онтологічного підходу М. Копосова, О. Довгань та ін. визначають творчий потенціал як характерну властивість індивіда, що визначає міру його можливостей у творчому самовдосконаленні та самореалізації, вбачаючи в творчому потенціалі найвищий етап розвитку потреби особистості у внутрішніх перетвореннях [14].

Проаналізувавши ілюстровані визначення, можемо припустити, наступне, якщо творчий потенціал це реалізація певних можливостей, то створення таких можливостей і сприяє його розвитку.

За логікою дослідження, розглянемо наступні дефініції поняття «розвиток». Зазначимо, що науковці дотримуються єдиної думки, щодо

визначення поняття «розвиток», вважаючи, що це складний процес об'єктивної дійсності результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного.

Доцільною є також думка Г. Костюка [30 а], який визначає розвиток як безперервний процес, що виявляється у кількісних змінах людської істоти, тобто збільшення одних і зменшення інших ознак (фізичних, фізіологічних, психічних тощо). Однак він не зводиться до кількісних змін, до зростання того, що вже є, а включає «перерви безперервності», тобто якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, тобто ознак, властивостей, що формуються упродовж самого розвитку або заміщуючи існуючі.

Розвиток, як і будь-яка динамічна діяльність, має наступні характеристики: процес – рух від простого до складного, від недосконалого до більш досконалого, від старого якісного стану до нового, від простих форм відображення дійсності до духовної досконалості; джерело – боротьба протиріч; умови – внутрішні і зовнішні, взяті в єдності; фактори – спадковість, середовище, виховання; діалектика – перехід кількості в якість і навпаки.

Таким чином, можемо дійти висновку, що розвиток це сталий процес який веде до якісно нових утворень і має відбуватися відповідно до певних умов, а саме розвиток особистості залежить від спадковості, середовища та виховання. Його джерелом і внутрішнім змістом є різноманітні внутрішні та зовнішні суперечності. Особистість активно розвивається, відчуваючи суперечності між власними прагненнями та можливостями, якщо визначені умови дотримано, то розвиток відбувається впродовж усього життя.

Хоч розвиток і відбувається упродовж життя, але у межах цього дослідження, ми вважаємо, що розвивати творчий потенціал необхідно з раннього віку, а саме з дошкільного. Оскільки він є сензитивним періодом для стрімкого розвитку та формування особистості загалом та її творчого аспекту зокрема.

Відповідно до наданого твердження стисло охарактеризуємо дошкільний період розвитку особистості. Доведеним науковим фактом, є те, що це етап

становлення різних здібностей, засвоєння суспільного досвіду. Дитина дошкільного віку розвивається під впливом виховання, вражень від навколишнього середовища. У неї з'являється інтерес до життя. Враження пробуджують у дітей дошкільного віку різноманітні почуття, мрії, підштовхують їх до творчості, креативного мислення. Важливим аспектом розвитку дітей дошкільного віку є те, що в них стрімко формуються особистість, адже вони вже усвідомлюють свою індивідуальність, у них виникає почуття сорому і гордості, розуміння «доброго» і «поганого»; ускладняється й емоційний інтелект, формуються вищі почуття: діти дошкільного віку переживають і співчують. У зв'язку з вищезазначеним розширюється і сфера діяльності дітей дошкільного віку, виникає потреба в контакті з іншими – ровесниками і дорослими.

Усе вищезазначене і обумовлює та забезпечує інтенсивність пізнавального розвитку дітей дошкільного віку, зародження творчого потенціалу, тому варто докласти батькам і педагогам максимум зусиль, аби розвинути творчий потенціал дитини дошкільного віку, бо це є запорукою успішного навчання в майбутньому.

Можемо дійти висновку, що на етапі дошкільної освіти творчість – норма розвитку дітей дошкільного віку. Науковці відзначають, що відповідно до вікових особливостей дітей дошкільного віку, їм властиві різні доміанти творчої діяльності, що обумовлюють особистісне становлення кожної дитини і служать засобом розвитку здібностей і можливостей.

Висловлене нами твердження доводить і науковий пошук. О. Савченко, яка зазначає: «У початковій школі розвиток здібностей дітей, їх творче ставлення до виконання різних завдань визначено як передумову всебічного розвитку і виховання, творчого самовираження дитячої особистості» [57, с. 194].

Узагальненим є поняття, що творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби

зливається зі своїм духовним надбанням [57], проте це не можна віднести до дітей дошкільного віку. У кожної дитини дошкільного віку є творчий потенціал, проте із-за невміння його проявляти, або побачити та підштовхнути його розвиток вихователем чи батьками, він з часом згасає. Отже, створюється потреба обов'язково розвивати тягу до творчості усіма можливими методами та засобами.

Зважаючи на вищезазначене, надамо вікову характеристику дітей дошкільного віку, відповідно до тематики нашого дослідження. Упродовж дошкільного періоду розвитку в психіці дитини дошкільного віку з'являються принципово нові утворення, це довільність психічних процесів – уваги, пам'яті, сприйняття тощо, – і здатність змінювати уявлення про себе як у самосвідомості, так і в самооцінці. Розвиток особистості дітей дошкільного віку передбачає появу психічних новоутворень у діяльності суб'єкта. Коли дитина дошкільного віку привласнює психічні новоутворення, то її особистість ускладнюється, розвиваються вищі психічні функції. Розвиток їх зумовлюється генезисом, активністю особистості й особливостями освітнього процесу [33].

Слід зазначити, що окреслений період, вважається періодом розвитку наївної творчості дитини дошкільного віку, що базується, з одного боку, на яскравих образах, емоційності, імпульсивності й жвавості поведінки дитини дошкільного віку, а з іншого – на незнанні законів логіки, загальних закономірностей явищ. Образи мислення в цьому віці надзвичайно яскраві, живі, тісно пов'язані з почуттями [3]. Оскільки, мислення дітей дошкільного віку наочно-образне, з елементами словесно-логічного на основі яких починає формуватися й образно-схематичне. Розвивається й категоріальне мислення, встановлюються зв'язки між поняттями «причина-наслідок», тому діти дошкільного віку можуть виконувати завдання на передбачення. Розвивається функція мислення символами, що є підґрунтям для створення різних, й досить часто саме творчих моделей діяльності.

Доведеним є той факт, що діти дошкільного віку надзвичайно довірливо ставляться до власних витворів фантазії [48]. В. Сухомлинський говорив:

«Дітям не треба багато говорити, не слід багато їм розповідати, слово – не цяцька, а словесне перенасичення – одне з найшкідливіших перенасичень. Дитині треба не тільки слухати слово вихователя, але й мовчати, в цю мить вона думає, осмислює почуте та побачене» [62].

У дошкільному віці формуються такі почуття, як почуття гумору, подив; допитливість, цікавість, почуття гордості, прекрасного, героїчного, тощо. Пізнавальна активність стрімко розвивається й відповідно до цього в творчій, або в будь-якій іншій діяльності дитині дошкільного віку властива всеохоплююча допитливість: від «Що це таке?» до «Хочу знати все!». Пізнавальна активність у дітей старшого дошкільного віку спрямована не тільки на пізнання окремого предмета чи явища, а й на розпізнання його устрою, причини, мети, призначення, способу використання тощо – це твердження доведено науковими доробками Н. Бібік, Т. Дуткевич, М. Марусинець, Г. Щукіна та ін. [7; 20; 45; 71]. Це обумовлено тим, що їм уже є чим оперувати у власних роздумах (наявність сформованих знань), цьому сприяє й сприймання, що стає цілеспрямованим, осмисленим, аналітичним й увага, яка стає стійкою. Запам'ятовування вже свідоме та цілеспрямоване. Образна пам'ять являється чи не головним видом пам'яті в цьому віці.

В цьому віці стрімко розвивається смислова пам'ять, її ефективність залежить від правильного розуміння інформації, що дається для запам'ятовування. Неможна оминати увагою й той факт, що це синзетивний період для розвитку уяви, дитина дошкільного віку починає створювати власні образи та керувати ними. Діти дошкільного віку здатні вигадувати цікаві історії, оповідання; складати вигадані ними конструкції не звертаючись до зразка. Також, у дитини старшого дошкільного віку активно розвивається творча уява, дитина накопичує досвід взаємодії з довкіллям у його фізичних та соціальних аспектах.

Цінним для цього дослідження є наукова думка Л. Виготського, який уважав, що основою творчої діяльності та уяви є рекомбінація життєвого досвіду. Психолог виділяв два види діяльності людини: 1) репродуктивну,

що полягає у відтворенні відомих прийомів поведінки та вражень, що запам'яталися; 2) комбінуючу (або творчу) діяльність, якою виступає уява. Як зазначає дослідник, все створене уявою завжди будується з елементів, що запозичені з дійсності та утримуються у минулому досвіді людини. Тому педагогічним завданням, на його думку, є розширення досвіду дитини, що є матеріалом для розвитку фантазії [12, с. 3–11]. Творча активність з'являється у дітей дошкільного віку як наслідок впливу сприятливих факторів, що супроводжують її діяльність ще змалку.

Спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що проблема розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку торкається величезного спектру питань, що пов'язані з феноменом розвитку особистості. Нам близький підхід К. Батовріної, Л. Виготського, О. Куцевол, В. Дружиніна, О. Кононко, І. Подорожної, Л. Пузеп та інших, які опосередковано згоджуються з тим, що розвиток творчого потенціалу проявляється в різних сферах активності особистості загалом, та дітей дошкільного віку, зокрема й розглядається як відносно незалежний фактор обдарованості та творчості й є умовою самореалізації; як уміння породжувати різноманітні оригінальні ідеї й продуктивні шляхи їх застосування.

Як зазначає С. Пазиненко [50], для дітей дошкільного віку пізнання навколишнього світу складає сенс їхнього життя, творчість є ніби продуктом цього пізнання. Аналіз праць науковців дозволяє стверджувати що: творчий потенціал у дітей дошкільного віку розкривається досить рано, проте немає чіткої системи його виявлення, оскільки кожна дитина дошкільного віку індивідуальна, і певні творчі прояви притаманні лише їй, хоча, безумовно, є й певна типовість (непередбачуваність, спонтанність тощо). Слід зазначити, що творчі процеси найчастіше протікають на несвідомому рівні, а свідомість фіксує лише їхній кінцевий результат. Одним із наслідків цього і є розуміння творчого потенціалу особистості як інтегративна властивість, що характеризує міру можливостей дитини дошкільного віку виявляти творчі здібності або реалізовувати творчу діяльність.

Підбиваючи підсумки можемо дійти висновку, що творчість як ознака та творчий потенціал як здатність особистості є однією з базових характеристик дитини дошкільного віку, що характеризує її готовність здійснювати процес та результати діяльності, що супроводжується стійкою мотивацією, активністю та готовністю ухвалювати миттєві рішення, допитливістю, розвиненою уяву, а також схильністю до створення творчого образу, що характеризується оригінальністю, варіативністю, гнучкістю та рухливістю.

Отже, відповідно до вікових особливостей розвитку дітей дошкільного віку розглянутих та проаналізованих нами сутності поняття «творчість», «потенціал», «творчий потенціал», «розвиток» можемо, в межах нашого дослідження, охарактеризувати поняття «творчий потенціал дітей дошкільного віку» як складну систему якостей, інтегральну цілісність природних і соціальних сил особистості, сукупність можливостей, властивостей та здібностей до здійснення творчої діяльності, що включає уміння генерувати нові ідеї, готовність до непередбачуваних рішень, допитливість, здатність до коментування процесу та результату діяльності, мотивацію досягнень, розвинуту уяву, а також здатність до створення творчого образу, що відрізняється оригінальністю, варіативністю, гнучкістю та рухливістю.

Наступним етапом цього дослідження вважаємо за необхідне проаналізувати сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

1.2. Сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку

Сучасні тенденції розвитку суспільства обумовлюють важливість виховання нового типу особистості – творчого та креативного, з високим рівнем духовності та культури. Відповідно, особливої важливості набуває

виховання у підростаючого покоління спроможності творчо мислити, приймати нестандартні рішення, гнучко реагувати на зміни оточуючого середовища, творити нове і перспективне. Розвитку творчих здібностей особистості варто приділяти особливу увагу ще на етапі дошкільної освіти. Ідея унікальності дитини дошкільного віку, важливості розвитку її творчих здібностей, можливості вдосконалюватися та креативно розвиватися є основою формування її творчого потенціалу [28]. Крім того, ідея розвитку творчої особистості знаходить відображення і в основних нормативних освітніх актах: Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр. [47], Законі України «Про дошкільну освіту» [22], Базовому компоненті дошкільної освіти [5].

Проблема розвитку творчості дітей дошкільного віку залишається актуальною упродовж усього періоду розвитку педагогіки. Багато публікацій з цього приводу можна знайти серед праць таких науковців, як Н. Ветлугіна, Л. Богоявленська, Л. Венгер, Л. Виготський, Т. Григор'єва, А. Запорожець, В. Левін, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Нікіфорова, Л. Парамонова, П. Якобсон та ін. Вказаними науковцями досліджувалися різні аспекти творчого розвитку дітей дошкільного віку у ЗДО: сутність, компоненти, методики, засоби, прийоми навчання тощо. У той же час недостатньо уваги приділялося та приділяється конкретним стратегіям розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Оскільки у п. 1.1. нами було визначено творчий потенціал особистості, як певну складну систему якостей, здатностей, умінь та здібностей, то далі слід визначити та розглянути складові творчого потенціалу дітей дошкільного віку серед яких: задатки, схильності, інтерес, допитливість, прагнення творити, швидкість засвоєння нового, інтелект, наполегливість і систематичність в роботі, що лише додатковий раз підтверджує, що творчий потенціал є основою формування творчої особистості та її гармонійного розвитку.

Послугуючись науковими доробками В. Марущак [46], визначає наступні компоненти творчого потенціалу:

- ініціативність (мотивація до здійснення творчої діяльності, формування бажання його реалізувати);
- упевненість у власних можливостях;
- здатність ставити перед собою мету;
- здатність підходити до вирішення проблеми з різних боків;
- наполегливість.

Відповідно до визначених компонентів творчого потенціалу особистість дитини дошкільного віку має володіти певним складом якостей. Ними є:

- бажання проявити себе;
- довільність суджень, тобто не заангажованість стандартними кліше;
- впевненість у власних діях;
- вміння оцінювати результати власних дій;
- індивідуальність та гнучкість, тобто вміння пристосовуватися до заданих умов.

Необхідно розуміти, що всі вищезазначені компоненти творчого потенціалу дитини дошкільного віку мають доповнювати та підпитувати один одного.

В. Сухомлинський, надаючи величезного значення творчості у педагогічній праці, порівнює її з «живою водою», що дає свіжі сили і допомагає долати труднощі [62, с. 403] та вважає, що творчість починається там, де інтелектуальні та естетичні багатства, напрацьовані раніше, стають засобом пізнання, опанування, перетворення світу, при цьому людська особистість ніби зливається зі своїм духовним надбанням [62, с. 405].

Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку передбачає максимальну реалізацію нею власної активності, самостійності, творчої ініціативи, прагнення обирати на власний розсуд шляхи й засоби досягнення цілей, намірів, реалізувати власні потреби та інтереси.

Основними проблемами розвитку творчого потенціалу, із погляду науковців [3; 10; 38], є: повсякденність життя людини, застарілість суспільних стереотипів, придушення творчої потреби; типовість системи навчання,

заснованої на розповідях, а не на наданні дітям дошкільного віку можливостей отримувати знання через власний досвід; відсутність бажання працювати через власні можливості.

Окреслені проблеми вимагають певних стратегій для їх вирішення серед яких [38]: збагачувати практичний і теоретичний досвід дітей дошкільного віку; надавати їм можливість самовизначатися, виявляти творчу ініціативу, здійснювати самостійні вибори, приймати рішення, варіювати зміст та форму виконання завдання; заохочувати до досліджень та експериментувань; виховувати потребу в нових враженнях; підтримувати намагання робити по-своєму, відходити від заданого шаблону, зразка, стандарту; схвалювати спроби діяти самостійно, конструктивно, на рівні здорової міри ризику, виявляти допитливість, сміливість, гнучкість, визначеність позиції.

Проте реалізація визначених стратегій, ще не обумовлює успішність розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, оскільки жорстка обмеженість та регламентація розвитку дитини дошкільного віку виховними і навчальними впливами закладів дошкільної освіти (ЗДО), призвела до того, що творчу активність загалом, та розвиток творчого потенціалу, зокрема почали розглядати як похідну від цих впливів. Оскільки освітні впливи перш за все регламентуються програмами розвитку, ми вважаємо за доцільне дослідити розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку, відповідно до існуючих освітніх програм розвитку дитини дошкільного віку (див. табл.1.1) та визначити чи орієнтують вони освітян на розвиток в дітей дошкільного віку творчого потенціалу.

Аналізуючи Комплексну освітню програму для закладів дошкільної освіти «Світ дитинства» [58], слід зазначити, що вона побудована на основі центрованого на світі дитини підході, спирається на принципи рівності, співіснування, свободи, співрозвитку та єдності прийняття й передбачає кінцевим результатом засвоєння знань, умінь і навичок дітьми дошкільного віку з кожної освітньої лінії, й, як наслідок, забезпечує сформованість у дітей дошкільного віку відповідних освітніх компетенцій. При цьому компетенцію

розуміємо як наперед задану вимогу, норму до освітньої підготовки дитини дошкільного віку з кожної освітньої і змістової лінії, сформованість у неї відповідних предметних знань (обізнана, знає, розуміє), умінь і навичок (уміє, виконує).

Таблиця 1.1

Освітні програми розвитку дітей дошкільного віку

№	Назва	Автор	Гриф
1.	Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів [58]	Богущ А.М.	Лист МОН від 26.06.2015 № 1/11-8964
2.	Дитина в дошкільні роки. Комплексна освітня програма [18]	Кругтій К.Л.	Лист МОН від 06.11.2015 № 1/11-16160
3.	Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років [19]	Огнев'юк В.О.	Лист МОН від 09.11.2015 № 1/11-16163
4.	Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку [54]	Білан О.І., Возна Л.М., Максименко О.Л. та ін.	Лист МОН від 09.11.2015 № 1/11-4988
5.	Соняшник. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку [29]	Калуська Л.В.	Лист ІМЗО від 14.07.2017 № 21.1/12-Г-397
7.	Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років [72]	за заг. редакц. Кононко О.Л.	Лист ІМЗО від 12.07.2019 № 1/11-6326
8.	Радість творчості. Програма розвитку дитини старшого дошкільного віку [55]	Борщ Р.М., Самойлик Д. В.	Альтернативна програма не затверджена Міністерством освіти і освіти України

Спираючись на вищезазначене можемо дійти висновку, що ця програма торкається лише певних аспектів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, зосереджуючи свою увагу більшою мірою на формуванні компетенцій, залучаючи дитину дошкільного віку до відтворення вказаного їй способу рішення задач, оскільки діти дошкільного віку майже не беруть участі в творчому пошуку шляхів вирішення поставленої проблеми і, отже, не набувають і досвіду такого пошуку. Слід також зазначити,

що не всі вищеокреслені компоненти творчого потенціалу задіяні в цьому процесі та відповідно формуються і розвиваються.

Аналіз комплексної освітньої програми «Дитина в дошкільні роки» [18], дає змогу стверджувати, що вона передбачає, у межах діяльнісного підходу, створення умов для того, щоб зробити процес набуття дитиною дошкільного віку знань вмотивованим, учити дітей дошкільного віку самостійно ставити перед собою мету і знаходити шляхи, у тому числі засоби її досягнення, допомагати дитині сформулювати в собі вміння контролю та самоконтролю, оцінки і самооцінки. До базових характеристик особистості науковці (розробники та рецензенти наданих програм (див. табл. 1.1) відносять: компетентність, креативність, ініціативність, довільність, самостійність, відповідальність, безпеку і незалежність поведінки, самосвідомість та здатність особистості до самооцінки. Отже, можемо зробити припущення, що розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку відбувається через формування базової характеристики – творчості й деяких компонентів творчого потенціалу, проте розвиток їх відбувається лише на певних заняттях не стаючи наскрізною лінією всього освітнього процесу, отже й стовідсоткова успішність цього процесу не гарантована, більшість сподівань віддається на природню схильність кожної дитини дошкільного віку, а не на розвиток та вдосконалення її задатків, схильностей, інтересів, прагнення творити тощо, що і є творчим потенціалом дитини дошкільного віку.

Освітньою програмою для дітей від двох до семи років «Дитина» [19] передбачено, що необхідно сприймати дитину дошкільного віку, як вільну особистість, яка постійно розвивається у притаманних їй видах діяльності: ігровій, пізнавальній, практично-творчій; бути партнером дитини дошкільного віку у пізнанні самої себе, світу і себе у світі; забезпечувати емоційний комфорт, стан благополуччя і залученості до життя соціуму; створювати умови для індивідуалізації траєкторії особистого розвитку, формування цінностей, особистісних якостей та життєвих компетенцій. Звісно ж розвиток компонентів

творчого потенціалу є у кожному з поставлених завдань, але чітку систему засобів такого розвитку програмою передбачено неповною мірою.

Щодо програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» [54], зазначимо, що розвиток творчого потенціалу визначено нею через формування творчих здібностей, що повною мірою відбувається лише на заняттях з галузі мистецтва. Що також не задовольняє потреби дитини дошкільного віку у постійному творчому розвитку.

Досить повно проблему розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, із нашого погляду, розглядає Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» [29], оскільки її метою є виховання серця, душі, тіла і розуму творчої, щасливої в житті дитини дошкільного віку. Це також підтверджує наявність в змістовому компоненті програми таких складових як розвиток і виховання здібностей та творчості. Але все ж програмою пропонується занурення в творчий процес у межах чітко регламентованого програмою часу, тобто окремих, інколи непов'язаних між собою заняттях, тому й розвиток творчого потенціалу не несе системного характеру.

Аналізуючи наступну програму розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» [72], зазначимо, що в ній уперше в освітньому просторі України заявлено творчість як одну з пріоритетних ліній розвитку дітей дошкільного віку. Розвиток творчого потенціалу набуває сьогодні такої значущості тому, що він є базовою якістю особистості, її ядром, центральною характеристикою, а саме плекання зачатків творчості, формування у дитини творчих здібностей, уміння варіювати, діяти в уявному плані, уникати шаблонів, самостійно висувати елементарні гіпотези, генерувати оригінальні ідеї, неординарно розв'язувати проблеми, проявляти самобутність та раціоналізаторство. У нормативному документі поняття «креативність» вжито не випадково. Це зроблено з метою: привернути увагу освітян до зазначеної лінії розвитку дітей дошкільного віку, що відсутня у попередніх програмах, проте вкрай актуальна сьогодні; ввести до планів педагогічної

діяльності напрям, пов'язаний з розвитком творчого мислення дітей дошкільного віку, контролем та оцінкою його реалізації. Проте, навіть у цій програмі прозоро не визначено шляхи та засоби розвитку кожного компоненту творчого потенціалу дітей дошкільного віку, що, на нашу думку, створює перешкоди для вихователів при їх практичній діяльності, оскільки щоб розвинути творчий потенціал, перш за все, необхідно бачити чітку стратегію його розвитку, наприклад, шукати незвичні способи застосування звичних речей.

Останньою розглянемо програму художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» [55], що є вагомою в межах нашого дослідження, оскільки спрямована на розвиток творчості. Аналіз вищезазначеної програми показав, що шляхи розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку надано досить ґрунтовно, проте лише засобами галузі мистецтва, не торкаючись при цьому інших галузей, зазначимо також, що охоплено не всі компоненти творчого потенціалу.

Здійснивши аналіз чинних освітніх програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку, можемо зазначити, що вони тією чи іншою мірою торкаються проблеми розвитку їх творчого потенціалу, проте не охоплюють усіх компонентів творчого потенціалу, не ілюструють конкретних засобів для досягнення цієї мети та не несуть системного характеру, що, у свою чергу, знижує їх ефективність у цьому напрямі.

Тому, за логікою цього дослідження наступним розглянемо можливості впровадження інноваційної технології Sandplay в освітній процес ЗДО для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

1.3. Інноваційна технологія Sandplay як метод розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку

У сучасному суспільстві інновації супроводжують нас на кожному кроці. Вони широко впроваджені у технологічну сферу, проте починають реалізовуватися і в інших галузях таких, як медицина, політика тощо і звісно ж освіта не є винятком.

Термін «інновація» увійшов до вжитку в 40-і роки ХХ століття. Спочатку його використовували німецькі та австрійські науковці при аналізі соціально-економічних і технологічних процесів [32]. Як зазначає А. Крамаренко «незважаючи на широке використання поняття «інновації», досі немає ні загальної теорії власне інноваційних процесів, ні спеціальної теорії освітньої інноватики. Цей термін запозичений з латинської (innovacion – нове, нововведення). З часом він модифікувався на «інновацію», що прийнятий в усьому світі. Педагогічні інновації – це загальна назва нового педагогічного продукту (теоретичного, практичного), що втілюється у освітній процес – концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми тощо [16].

У межах нашого дослідження, важливим є результат наукового доробку Г. Менша, який поділяв інновації на три категорії: базисні, що володіють небаченими раніше властивостями, або властивостями, значно поліпшеними; покращувальні – інновації, що удосконалюють і модифікують базисні інновації; псевдоінновації – це нововведення, що проводяться для задоволення вимог покупців продукції, проте істотно не змінюється ані якість продукції, ані технологічний процес, вони відображають неправдиву винахідливість, спрямовану на часткове поліпшення неконкурентоспроможних технологій [17].

Отже, інновація це певною мірою створення нового чи застосування за нових умов та обставин чогось до цього часу не дослідженого

чи не використаного. Відповідно до мети цього дослідження зосередимо увагу саме на педагогічних інноваціях.

Сучасні науковці в педагогічній сфері розглядають інновацію в освіті як [16]:

- процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для вирішення освітньо-педагогічних проблем, що досі не були вирішені або розв'язувались по-іншому;
- результат творчого пошуку оригінальних нестандартних розв'язань для різноманітних педагогічних проблем;
- актуальні, значущі й системні новоутворення, що виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними і позитивно впливають на її розвиток;
- продукти інноваційної освітньої діяльності, що характеризуються процесами створення, розповсюдження та використання нового засобу в освітній сфері.

Можемо дійти висновку, що педагогічна інновація – це кінцевий результат або використання новизни (ідеї, продукту, засобу тощо) з метою створення чи якісної зміни оригінального об'єкта й забезпечення певного, педагогічного (навчального, вихованого, практичного) чи іншого ефекту.

Сутність і походження педагогічних інновацій у власних працях аналізували такі науковці як О. Білер, В. Бутенко, В. Кремень, О. Козлова, С. Кондратюк, І. Єрмакова, І. Зязюн, О. Киричук, В. Паламарчук, І. Підласий, О. Савченко та ін. За Л. Даниленко, «інновація» – це нововведення в освітньому процесі (мета, зміст, принципи, структура, форми, методи, засоби, технології навчання, виховання, управління), ядром якого є нова освітня ідея, шляхом реалізації – експериментальна діяльність, носієм – творча особистість. Педагогічні інновації реалізуються в контексті загального інноваційного процесу та державної освітньої політики України [53].

Проблема впровадження інновацій у діяльність освітніх закладів узагалі та закладів дошкільної освіти зокрема належить до ключових питань педагогічної науки.

При цьому результатом інноваційної діяльності ЗДО є або інноваційний продукт (результат науково-дослідницької розробки), або інноваційна продукція – наукові конкурентоздатні освітні послуги.

Слід зазначити, що для підвищення ефективності інноваційної діяльності ЗДО важливе значення має дотримання низки умов, найбільш значущих серед яких є:

- інноваційний потенціал ЗДО (наявність необхідної матеріально-технічної бази; високий рівень професійної кваліфікації педагогічних працівників, їх готовність до впровадження нововведень тощо);
- психологічні зміни у свідомості працівників ЗДО;
- здійснення теоретичної підготовки педагогічних працівників і вивчення ними необхідних чинних законодавчих документів, що обумовлюють реалізацію інноваційного освітнього проекту;
- знання педагогами сучасних методологічних підходів, зокрема гуманістичного, діалектичного, глобального (цілісного), процесуального, ситуаційного, системного тощо.

Відповідно до окреслених умов, можна визначити основні напрями інноваційної діяльності ЗДО, ними є: апробація вітчизняних і світових педагогічних інновацій; застосування освітніх і педагогічних інновацій.

За логікою дослідження проаналізуємо існуючі найпоширеніші інноваційні технології та методики, що адаптовані й використовуються у ЗДО для забезпечення реалізації творчого розвитку дітей дошкільного віку на відповідність темі та завданням наукового дослідження. Серед них для аналізу нами були визначені: інноваційна технологія «Довкілля», технологія психолого-педагогічного проектування; особистісний розвиток дитини засобами взаємодії різних видів мистецтв; методика розвитку творчих здібностей на заняттях з малювання; поліхудожній розвиток дітей дошкільного

віку в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти; теорія розв'язання винахідницьких завдань; інноваційна технологія Sandplay.

Суть інноваційної системи освіти «Довкілля» автор В. Ільченко [6] полягає в тому, що система «Довкілля» формує цілісну свідомість людини. Яка здатна брати відповідальність за своє майбутнє та майбутнє рідної землі, народу, виховує ціннісне ставлення дитини дошкільного віку до себе, до світу, що ґрунтується на почутті любові до навколишньої дійсності, «совісті» – намагання почути звуки кожної живої істоти, зрозуміти її, щоб жити у злагоді з собою, природою. Слід зазначити, що ця програма є альтернативною до традиційного підходу виховання, проте не є орієнтованою на розвиток саме творчого потенціалу дітей дошкільного віку, а отже не може забезпечити реалізацію завдань дослідження повною мірою.

Наступною розглянемо технологію особистісного розвитку дитини дошкільного віку засобами взаємодії різних видів мистецтв. Ця технологія залучає дитину дошкільного віку до творчого пошуку, розвиває її здібності, творчий потенціал через застосування різних нестандартних образотворчих технологій. Проте, розглянута інноваційна технологія не структурує та систематично не забезпечує розвиток усіх компонентів творчого потенціалу дітей дошкільного віку, а лише забезпечує поодинокі прояви цієї творчості. Схожою на цю технологію є інновація «Поліхудожній розвиток дітей дошкільного віку в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти», що передбачає самоствердження дитини дошкільного віку в найбільш значущій для неї сфері поліхудожньої діяльності (музичної, хореографічної, театралізованої, образотворчої). Ця технологія є дієвою, якщо систематично залучати дітей дошкільного віку до певного виду поліхудожньої діяльності, проте реалізація її на практиці дещо ускладнена, оскільки не кожен вихователь володіє усім спектром пропонованих мистецьких засобів і вміє вдало добирати методи та засоби для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Далі розглянемо «Технологію психолого-педагогічного проектування» (автор Т. Піроженко). Основний зміст технології полягає в тому, щоб надати

дитині дошкільного віку можливості стати суб'єктом (активним учасником) освітнього процесу, власного розвитку. Під час реалізації цієї педагогічної інновації аспект творчості розкривається поверхово без цільового направлення на розвиток творчого потенціалу, що не може бути використано у межах цього дослідження.

Аналізуючи методику розвитку творчих здібностей на заняттях з малювання (автор – Л. Шульга), можемо зазначити, що суть її передбачає зображення дітьми дошкільного віку навколишнього середовища після емоційних зустрічей з ним у процесі спостереження, розглядання картин, слухання музики, читання, розповідання. Головне завдання організації зображувальної діяльності – виховання естетичних почуттів, а допоміжне – навчання технічних прийомів. Автором доведено, що чим більше органів чуття беруть участь у сприйманні навколишнього, тим повніше будуть уявлення, глибшим пізнання. Таким чином, можемо зазначити, що ця інноваційна методика, дійсно забезпечує розвиток творчого потенціалу, проте лише під час занять з образотворчого мистецтва, що, в свою чергу, обмежені в кількості та часі, що не забезпечить системно-діяльнісного підходу до розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Наступною проаналізуємо інноваційну технологію «Теорія розв'язання винахідницьких завдань» Г. Альтшуллера, що має на меті модернізувати освітній процес стимулюючи розвиток пізнавальних і творчих здібностей через розв'язання певних винахідницьких завдань, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, синтезувати, інтегрувати й аналізувати ситуації, передбачати наслідки. Проте в умовах дошкільної освіти реалізація цієї інновації можлива лише з дітьми старшого дошкільного віку, що не охоплює увесь контингент ЗДО, а тому не може повною мірою забезпечити розвиток усіх компонентів творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Далі розглянемо інноваційну технологію Sandplay, запропоновану М. Ловенфельдом у 1929 році, який при роботі з дітьми дошкільного віку

використовував ящик з піском, воду та мініатюрні іграшки під час сеансу психотерапії. Цей метод був названий «технікою побудови світу», за його допомогою, діти без слів могли проявити те, про що їм важко було говорити вголос. Беручи за основу цей метод К. Юнг запропонував цю методику назвати Sandplay (сендплей) – гра з піском [66].

Шукаючи наукове обґрунтування відповіді на питання: Чому саме пісок було обрано за основу побудови світу дитини дошкільного віку? Шляхом наукового пошуку ми дійшли висновку, що саме завдяки його властивостям, оскільки пісок можна пересипати, надавати йому певної форми, закопувати та відкопувати предмети. Також, на думку Н. Рубан [56, с. 14], «пісок здатен «поглинати» негативну енергію та «очищати» енергетику, стабілізувати емоційний стан».

Необхідно зазначити і те, що організація роботи з піском не викликає матеріально-технічних ускладнень, оскільки діти дошкільного віку мають безперервний доступ до піску упродовж усього року, що, із нашого погляду, значно полегшує та систематизує роботу вихователя в цьому напрямі.

Розвиток особистості дитини дошкільного віку включає в себе, з одного боку, процес засвоєння індивідом соціального досвіду, а з іншого – активне відтворення цього досвіду, включення його в соціальне середовище, а отже й активний розвиток творчого потенціалу під час гри з піском [66].

У контексті цього дослідження, окреслимо характерні можливі дії з піском дітей дошкільного віку, відповідно до їх вікових особливостей (див. п.1.1). Так, діти молодшого дошкільного віку, як правило, маніпулюють з пісочною поверхнею роблячи візерунки та відтиски долоньок чи пісочних форм заповнюючи їх піском, чи згрібаючи пісок у купи.

Діти середнього дошкільного віку починають сприймати пісок, як певну таємницю: риючи тунелі та ховаючи там певні предмети з метою подальшого їх пошуку. Ці дії формуються в певні алгоритми діяльності з визначеною метою та завданнями.

Щодо дітей старшого дошкільного віку, то вони здатні розігрувати вже певні власні сюжети або відтворювати відомі казки; також вони здатні до створення завершених художніх композицій.

Спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що однією з вагомих переваг інноваційної технології Sandplay є її універсальність, оскільки технологію Sandplay можна реалізовувати з дітьми різного віку та без урахування рівня їх розвитку.

Використання технології Sandplay у роботі з дітьми дошкільного віку: сприяє процесу індивідуалізації; забезпечує розвиток пізнавального інтересу; сприяє створенню зв'язка між свідомим та не свідомим; розвиває психічні функції (мислення, увага, пам'ять); забезпечує діяльність без чітко регламентованих правил, де немає жодного правильного або неправильного шляху; зменшує рівень негативізму, агресії.

Сьогодні Sandplay є повноцінною інноваційною технологією, що надає необмежені можливості для організації інтегрованої діяльності дітей дошкільного віку, а отже, може бути дієвим засобом розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, оскільки саме заняття з технології Sandplay сприяють надбанню та розвитку компонентів творчого потенціалу дітей дошкільного віку спираючись на уяву дітей дошкільного віку, їхній досвід, безпосередньо впливаючи на швидкість думки – здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість мислення – миттєві переходи від одних понять і явищ до інших, переключатися з однієї ідеї на іншу, вміння переносити ідеї з одного об'єкта на інший тощо; формувати такі компоненти творчого потенціалу, як оригінальність – здатність формувати нові, неочікувані ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих; сміливість; допитливість – відкритість та інтерес до всього нового.

Це припущення підтверджено думкою Л. Тягур [66], яка зазначає, що гра з піском – є унікальним способом спілкування із світом і самим собою, що допомагає знімати внутрішнє напруження, відкривати нові шляхи розвитку та надавати дитині дошкільного віку можливість бути самою собою.

У контексті цієї думки актуальним стає думка К. Ушинського: «Діти не люблять іграшок нерухомих, закінчених, добре зроблених, яких вони не можуть змінити за своєю фантазією ... краща іграшка для дитини та, яку вона може змусити змінитись найрізноманітнішим чином... для маленьких дітей найкраща іграшка – це купа піску» [9].

Отже, включаючи інноваційну технологію Sandplay в освітній процес ЗДО можливо [52, с. 17]:

- посилити бажання дитини дошкільного віку пізнавати щось нове, експериментувати, досліджувати, працювати самостійно;
- розвивати тактильну чутливість як основу розвитку «ручного інтелекту»;
- забезпечити розвиток дрібної моторики рук; також пам'яті, уваги, мислення, мовлення, що є компонентом творчого потенціалу дітей дошкільного віку;
- удосконалювати розвиток предметно-ігрової діяльності та комунікативних навичок дитини дошкільного віку;
- позбутися негативних емоцій.

Розглянемо можливості інноваційної технології Sandplay для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку:

по-перше, беручи до уваги те, що творчі прояви у дітей дошкільного віку спостерігаються досить рано та носять індивідуальний інколи хаотичний характер. Результат роботи з піском має бути досить різноманітним навіть при однотипній постановці завдання та ідентичних умовах його реалізації, цьому також сприяє непередбачуваність та спонтанність, думки та діяльності дітей дошкільного віку;

по-друге, діти дошкільного віку проявляють надмірну допитливість, що може слугувати фактором нестандартного підходу до стандартних ситуацій й реалізувати розвиток творчого потенціалу під час роботи з Sandplay;

по-третє, під час роботи з піском діти дошкільного віку почувуються в своєрідному самостійному середовищі, на певний момент вільному від впливу

дорослих і мають змогу створювати власне, нове, те, що не існує в реальному житті.

Отже, беручи до уваги визначені можливості технології Sandplay для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку визначимо принципи створення якісного розвивального осередку Sandplay, ними є:

- принцип індивідуальності – що в межах упровадження інноваційної технології Sandplay в освітній процес ЗДО, має забезпечувати дітей дошкільного віку можливістю створення власних елементів діяльності не замінюючи загального завдання та досягаючи загального результату його вирішення;

- принцип пізнавальності – розвиток у дітей дошкільного віку допитливості на основі формулювання основної мети завдання та прозорого алгоритму його реалізації засобами інноваційної технології Sandplay;

- принцип комплексності – лише використання широкого набору методів під час занять з використанням технології Sandplay дозволить здійснювати розвиток всіх визначених компонентів творчого потенціалу дітей дошкільного віку;

- принцип інтерактивності – можливість в заданий момент часу швидко продукувати творчі результати та поєднувати їх з іншими видами діяльності;

- принцип від простого до складного або ієрархічності – завдання на заняттях з використанням технології Sandplay мають надаватися по мірі наростання складності та всебічної варіативності розвитку й інтересів дітей дошкільного віку;

- принцип зв'язку освітнього процесу з життям – передбачає, що ігри та завдання з використанням технології Sandplay мають бути чітко направлені на розв'язання конкретних життєвих ситуацій;

- принцип оригінальності – здатність формувати нові, неочікувані ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, тобто не надавати дітям дошкільного віку готових рішень виконання освітніх завдань через залучення технології Sandplay;

– принцип активності та самостійності – підтримка інтересу дітей дошкільного віку до прийняття активної участі у грі чи виконанні завдання з Sandplay, надання можливості самостійного творчого пошуку не втручання, тобто не реалізація завдань за дітей дошкільного віку, а лише їх заохочення та підтримка.

Наступними визначимо складові освітнього середовища та умови реалізації технології Sandplay у ЗДО.

Створення природного стимулюючого середовища, в якому дитина дошкільного віку відчуває себе комфортно і захищено, виявляючи творчу активність та розвиваючи творчий потенціал, вимагає добору відповідних засобів забезпечення освітнього процесу ЗДО, що мають розвивати визначені компоненти творчого потенціалу дітей дошкільного віку та враховувати їх вікові особливості. Тому складовими осередку розвивального середовища технології Sandplay у ЗДО є: відтворення казки на піску, створення художніх композицій, роботи з кольоровим піском, розвивальні сюжетно-рольові ігри та вправи, дослідницька діяльність, робота з мокрим піском, ігри на розвиток дрібної моторики, художньо-мовленнєва діяльність (див. рис.1.1).

Визначивши складові осередку розвивального середовища технології Sandplay наступним визначено умови, яких слід дотримуватися упродовж її реалізації: повністю виключати негативну оцінку як дій дітей, так і результатів їхньої діяльності; максимально заохочувати розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку; доступність та якість навчально-методичного забезпечення необхідного для реалізації інноваційної технології Sandplay тощо.

Рис. 1.1. Осередок розвивального середовища Sandplay

Підсумовуючи все вищезазначене, можемо дійти висновку, що кінцевим результатом застосування технології Sandplay є, те, що діти дошкільного віку: стимулюють пізнавальну активність; аналізують, порівнюють, синтезують та узагальнюють отриману інформацію; отримують задоволення від власних відкриттів та створених об'єктів на піску; виявляють спостережливість; критичне мислення; вміють прогнозувати майбутні результати чи діяльність; проявляють гнучкість; відстоюють власну думку, виявляють ініціативу та розвивають емоційний інтелект; вміють самостійно поставити перед собою близьку мету, спланувати дії, тобто тією чи іншою мірою торкаються розвитку всіх компонентів творчого потенціалу.

1.4. Теоретичні засади моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay

Здійснивши дефінітивну характеристику понятійного апарату, дослідивши сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та обґрунтувавши доцільність впровадження інноваційної технології Sandplay в освітній процес ЗДО, за логікою дослідження розробимо теоретичні засади моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Відповідно до завдань дослідження розглянемо суть поняття «модель», що має латинське походження та означає спосіб, образ, міру. Частіш за все термін «модель» використовувався в будівництві та математиці і мав значення зразка, прикладу, еталону тощо. Поступово термін еволюціонував і став розумітися, як теорія, що структурно подібна до іншої теорії, або як об'єкт, який описує теорія [13, с. 6]. Це розуміння поняття моделі і є контекстуальним для цього дослідження. Відповідно до думки В. Волович «модель» – це «абстрактне подання теорії, її операціоналізація, що можна перевірити емпіричним шляхом» [4, с. 339]. Модель імітує об'єкт дослідження, і дає можливість виявити та проаналізувати властивості, що важко побачити та прослідкувати в реальному об'єкті [10, с. 394]. Виникнення моделі дослідження обумовлена потребою провести дослідження у певній галузі науки в доступній для аналізу й висновків формі. На думку В. Штоффа, моделювання розглядається, як побудова моделі, дослідження її та застосування в перевірці істинності знання [2, с. 227].

Розробляючи нашу модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, ми будемо спиратися саме на розуміння поняття моделі, надане В. Штоффом: «Модель – це подумки уявлена або матеріально реалізована система, яка, відбиваючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна його заміщати так, що її вивчення дасть нам нову

інформацію про цей об'єкт» [10, с. 19]. Моделі дають загальне уявлення про форму, розташування та кількість найбільш важливих частин системи, а також взаємних зв'язків між ними.

Беручи до уваги все вищезазначене розробимо модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, що складається з трьох компонентів – організаційного, що включає визначення мети та змісту, які ґрунтуються на принципах створення якісного розвивального середовища для реалізації технології Sandplay (див. п. 1.3); формувального, що передбачає реалізацію визначеного змісту; використання інноваційної технології Sandplay як методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та відповідно до нього засобів освітньої діяльності дітей дошкільного віку та умов їх реалізації в ЗДО; та останнього контрольно-результативного компоненту, що передбачає оцінку результатів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та здійснення якісної рефлексії.

Відповідно до запропонованої нами структури моделі наповнимо її компоненти змістом. Так, відповідно, до організаційного компоненту визначимо мету розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Поняття «ціль» в педагогічній літературі досліджували такі науковці, як О. Коваленко, І. Зимня, В. Якунін, А. Мелецінек, І. Харламов, І. Підкасистий та ін. Більшість із вищезгаданих науковців розглядають цілі як передбачений кінцевий результат діяльності, майбутній стан об'єкта або системи, якого прагне особистість [6]. Відповідно до цього визначення можемо стверджувати, що цілями нашої моделі є розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Як зазначає В. Краєвський «цілі є лише своєрідним орієнтиром для діяльності в цілому. Але вони не можуть бути безпосереднім інструментом організації конкретного процесу навчання, виховання чи розвитку, без застосування їх до конкретного змісту» [63, с. 58]. Отже, наступним етапом розробки моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay є визначення її змісту.

Зміст включає об'єднання визначених у п. 1.2 компонентів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку на основі сформульованих принципів реалізації освітнього середовища інноваційної технології Sandplay (див. п.1.3) для визначення змістовної складової розробленої нами моделі. Розглядаючи кожний з цих компонентів окремо, можемо дійти висновку, що вихователь, зі свого боку, може прямо або опосередковано здійснювати вплив лише на деякі з них, а має розвивати їх комплексно невідривно один від одного. Таким чином пропонуємо виокремити *4 складові змісту* розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Слід зазначити, що компоненти розподілено досить умовно, оскільки вони тісно взаємопов'язані та поєднані у цілісну інтеграційну конструкцію.

1 складова – мотиваційна, до неї входить систематична мотивація дітей дошкільного віку, формування у них впевненість у власних діях та бажаннях проявляти себе.

2 складова – когнітивно-діяльнісна, що передбачає володіння дітьми дошкільного віку найпростішими алгоритмами реалізації творчих завдань, здатність ставити перед собою мету діяльності та підходити до вирішення завдання з різних боків.

3 складова – розвиток мисленнєвих процесів дітей дошкільного віку (уява, увага, пам'ять, мислення у тому числі його гнучкість та індивідуальність).

4 складова – рефлексивна, тобто вміння оцінювати результати власних дій та застосовувати набуті уміння в майбутньому.

Спираючись на зміст можемо стверджувати, що всі завдання для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку мають бути направлені на розвиток мислення, творчої уяви, сприйняття, пам'яті та всі природні здібності й якості особистості дітей дошкільного віку будуть позитивно проявлятися впродовж розвитку їх творчого потенціалу.

Формувальний етап передбачає реалізацію визначеної мети та змісту на основі визначених принципів реалізації освітнього середовища інноваційної технології Sandplay (див. п.1.3) та з дотримання умов до її реалізації у ЗДО.

У своєму дослідженні Л. Ткаченко [65] визначає наступні педагогічні умови розвитку творчості дітей дошкільного віку: відповідності завдань віковим та психологічним особливостям дітей дошкільного віку; належну методичну підготовку вихователя; використання методів та засобів розвитку творчості комплексно, проте автор не враховує впливу інноваційного осередку технології Sandplay та необхідність мотивації дітей дошкільного віку до розвитку творчого потенціалу, а отже, із нашого погляду, вищезазначені умови не повною мірою забезпечують ефективний розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Цікавою є думка науковців, які до педагогічних умов розвитку творчості дітей дошкільного віку відносять:

- достатній рівень зацікавленості дітей вирішенням творчих завдань;
- ціннісне ставлення до творчого процесу, творчого характеру діяльності, що не лише декларується, а й упроваджується;
- проблематизованість освітнього простору ЗДО, що спонукає дітей дошкільного віку до творчого вирішення різноманітних проблем як на заняттях, так і поза ними;
- ручна умілість, обізнаність, досвідченість, що забезпечують дітям дошкільного віку можливість у різний спосіб творчо самовиражатися;
- можливості практикувати в освітньому середовищі ЗДО власну творчу активність [69].

Аналізуючи запропоновані педагогічні умови зазначимо, що вони більшою мірою відповідають складовим компонентам творчого потенціалу дітей дошкільного віку, проте не акцентують увагу на їх вікових особливостях та можливостях технології Sandplay.

Беручи до уваги вищезазначені педагогічні умови, ми дійшли висновку, що відповідно до цілей нашого дослідження та визначених змістовних

складових моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, педагогічними умовами мають бути:

- відповідність методів та засобів технології Sandplay віковим особливостям дітей дошкільного віку;
- відсутність негативної оцінки як безпосередньої діяльності дітей дошкільного віку та її результатів;
- створення відповідного розвивального середовища в освітньому процесі ЗДО для реалізації інноваційної технології Sandplay, в тому числі доступність та якість навчально-методичного забезпечення.

Визначивши зміст моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay та умови його реалізації перейдемо до визначення методів, що мають забезпечувати досягнення поставлених цілей та змісту. Аналізуючи поняття «методи» [37; 40; 43; 59; 73], нами було визначено, що однією з загально визначених дефініцій цього поняття є таке: «Педагогічні методи – це упорядковані способи взаємопов’язаної діяльності дитини й вихователя, що спрямовані на досягнення поставленої мети» [40, с. 312].

Сутність методів найкраще розкриває відомий дослідник М. Скаткін [59, с. 138], який зазначає, що «... кожен метод є системою цілеспрямованих дій педагога, які організують пізнавальну й практичну діяльність учня, забезпечуючи опанування ним визначеного змісту.... Інакше кажучи, метод передбачає обов’язкову взаємодію вчителя й учня» або вихователя та дітей дошкільного віку.

Зважаючи на здійснений аналіз існуючих інноваційних технологій розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку (див. п.1.3), нами було доведено ефективність використання інноваційної технології Sandplay, як провідного методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Наступним етапом є визначення засобів, що забезпечать реалізацію обраного методу. Т. Ільїна [24, с. 233] надає таке визначення: «засобами називаються матеріальні об’єкти і продукти матеріалізації ідеальних об’єктів,

що необхідні для досягнення освітніх та виховних цілей і, які використовуються як педагогічні засоби для передачі й оволодіння освітою». Відповідно до проблематики цього дослідження засоби навчання мають забезпечувати отримання практичної реалізації методу Sandplay.

Побудова освітнього процесу дошкільного навчального закладу передбачає залучення дітей до різних видів діяльності, де б вони мали змогу проявляти свою активність. Так, у життєдіяльності дітей дошкільного віку провідною є ігрова діяльність. Як зазначає О. Гин розвиток творчості краще відбувається під час гри, при знайомстві з предметами і способами їх виготовлення [34]. Цю думку підтримують І. Швидка, А. Яценко, І. Цирерман, Є. Ковтун, які зазначають, що ігри з дітьми дошкільного віку підібрані відповідно до завдань технології Sandplay є начебто імпровізацією вони сприяють тому, що йдуть за логікою дитини дошкільного віку не нав'язуючи чіткого алгоритму дій, таким чином роблячи розвиток творчого потенціалу безпосереднім та цікавим. Проте не слід зупинятися лише на дидактичних іграх. слід також застосовувати різноманітні вправи спрямовані на розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Ними, відповідно до визначеного в п.1.3. складових розвивального середовища Sandplay, є відтворення казки на піску, створення художніх композицій, роботи з кольоровим піском, розвивальні дидактичні, сюжетно-рольові ігри та вправи, дослідницька діяльність, робота з мокрим піском, ігри на розвиток дрібної моторики, художньо-мовленнєва діяльність тощо.

Отже, спираючись на вищезазначене, засобами реалізації обраних методів виступає добірка дидактичних, сюжетно-рольові ігор та вправ, де алгоритму впровадження кожної гри або вправи є уніфікованим, а їх зміст може змінюватися відповідно до заняття на якому їх використовують та віку дітей. Визначивши засоби реалізації методу Sandplay, вважаємо за доцільне навести принципи їх підбору та використання в освітньому процесі ЗДО. Ними є: від простого до складного; від невеличких навантажень (1-2 гри або вправи на занятті) до великих (4-5 і навіть 10), тривалість від 10 хвилин до години,

але закінчувати заняття завжди потрібно раніше, ніж зникне зацікавленість у дітей дошкільного віку.

Головною метою моніторингу, відповідно до контрольньо-результативного етапу є діагностика стану та результатів процесу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay. Для здійснення контролю, аналізу й оцінювання передбачені такі методи: бесіди, тестування, анкетування, аналіз якості виконання завдань методом Sandplay, Методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева; методика діагностики розвитку творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним, педагогічне спостереження. Презентуємо схему моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay на рис. 1.2.

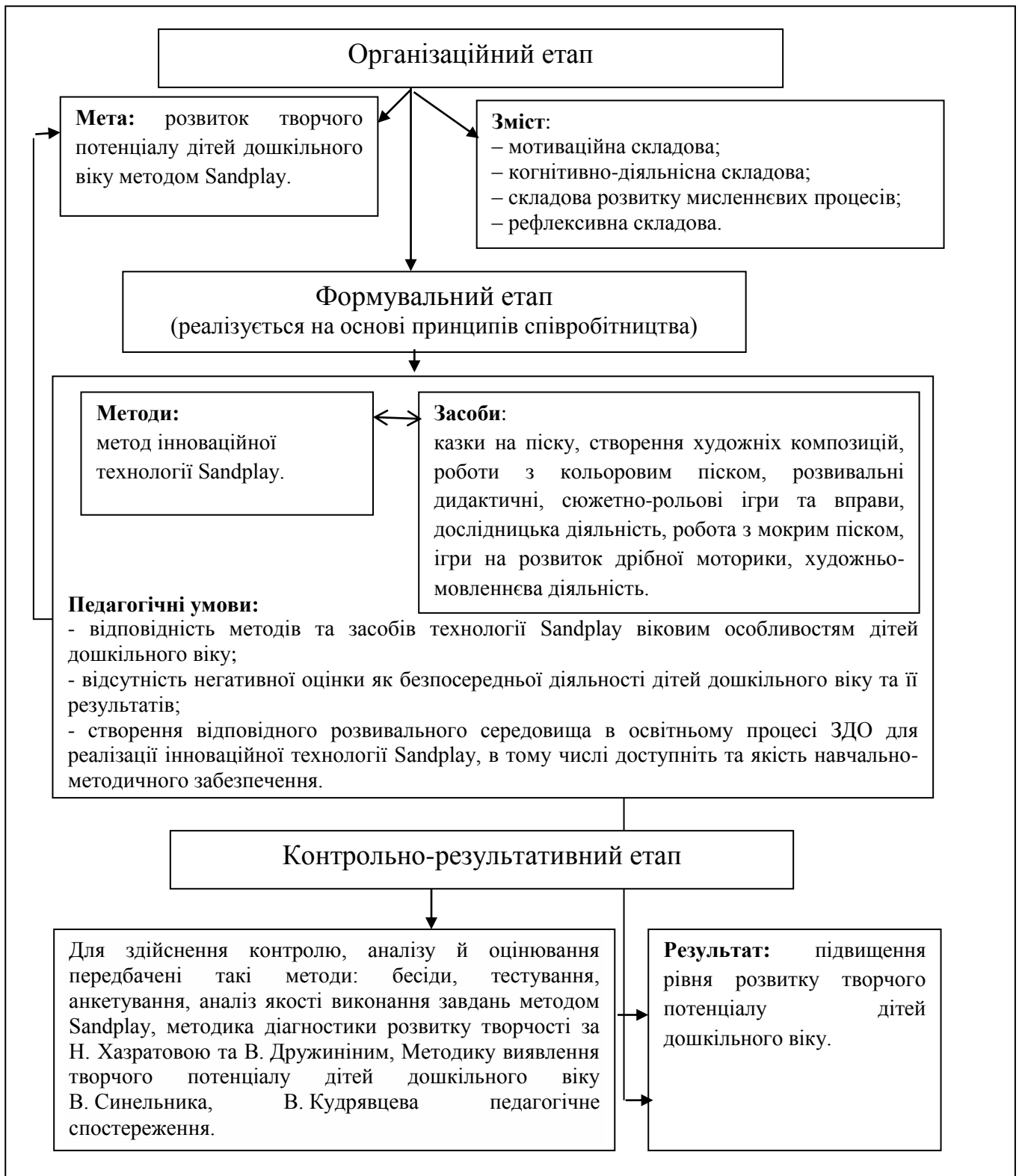

Рис. 1.2. Схема моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay

Висновки до розділу 1

Дослідивши наукові доробки нами було здійснено дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження. Дефініціями у межах дослідження були визначенні «творчість», «творчий потенціал», «розвиток», «творчий потенціал дітей дошкільного віку». Їх аналіз показав що на етапі дошкільної освіти творчість – норма розвитку дітей дошкільного віку. Науковці відзначають, що відповідно до вікових особливостей дітей дошкільного віку, їм властиві різні домінанти творчої діяльності, що забезпечують особистісне становлення кожної дитини і служать засобом розвитку здібностей і можливостей. Нами досліджено вікову характеристику дітей дошкільного віку.

У межах дослідження надано визначення поняття «творчий потенціал дітей дошкільного віку» як складну систему якостей, інтегральну цілісність природних і соціальних сил особистості, сукупність можливостей, властивостей та здібностей до здійснення творчої діяльності, що включає уміння генерувати нові ідеї, готовність до непередбачуваних рішень, допитливість, здатність до коментування процесу та результату діяльності, мотивацію досягнень, розвинуту уяву, а також здатність до створення творчого образу, що відрізняється оригінальністю, варіативністю, гнучкістю та рухливістю.

Теоретично обґрунтовано та визначено наступні компоненти творчого потенціалу: ініціативність; упевненість у власних можливостях; здатність ставити перед собою мету; здатність підходити до вирішення проблеми з різних боків; наполегливість.

Досліджено сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Результати наукового пошуку дали змогу стверджувати, що чинні освітні програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку тією чи іншою мірою торкаються проблеми розвитку їх творчого потенціалу, проте не охоплюють усіх його компонентів, не ілюструють конкретних засобів

для досягнення цієї мети та не несуть системного характеру, що, у свою чергу, знижує їх ефективність у цьому напрямі.

Проаналізовано сучасні інноваційні технології ЗДО відповідно до їх можливостей розвивати творчий потенціал дітей дошкільного віку, доведено ефективність впровадження інноваційної технології Sandplay для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Надано характеристику принципів якісної реалізації інноваційної технології Sandplay у ЗДО, визначено складові компоненти освітнього середовища з використанням інноваційної технології Sandplay та умови реалізації зазначеної технології.

Розроблено теоретичні засади моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, що складається з трьох компонентів – організаційного, що включає визначення мети та змісту, які ґрунтуються на принципах створення якісного розвивального середовища для реалізації технології Sandplay (див. п. 1.3); формувального, що передбачає реалізацію визначеного змісту; використання інноваційної технології Sandplay як методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та відповідно до нього засобів освітньої діяльності дітей дошкільного віку та умов їх реалізації в ЗДО; та контрольно-результативного компоненту, що передбачає оцінку результатів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та здійснення якісної рефлексії.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ SANDPLAY

2.1. Організація наукового дослідження

Педагогічний експеримент є логічним продовженням проведених теоретичних досліджень і служить основним критерієм для перевірки їх достовірності, ефективності і практичної значущості. Отже, це положення сприяє визначенню мети, завдань і умов проведення експерименту.

Головною метою педагогічного експерименту є перевірка ефективності дослідження і впровадження в освітній процес ЗДО розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

На основі мети педагогічного експерименту були сформульовані завдання дослідження:

1. Визначення критеріїв та показників оцінювання ефективності розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

2. Результати визначення рівня розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку за традиційною моделлю освітнього процесу в ЗДО.

3. Експериментально перевірити ефективність розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Експеримент як своєрідний процес має чотири фази.

Перша фаза – організація – охоплює такі компоненти: визначення цілей, підготовка експериментальних матеріалів, відбір учасників експерименту.

На підготовчому етапі дослідження спочатку формулюється робоча гіпотеза, тобто первинне передбачення, згідно з яким аналізується

і систематизується зібраний фактичний матеріал. У процесі подальшого творчого аналізу проблеми робоча гіпотеза переростає в наукову гіпотезу, яка може стати теорією після її експериментального підтвердження. Експеримент вимагає не лише визначення, але й всебічного обґрунтування висунутої гіпотези, що й повинно стати об'єктом дослідження.

Друга фаза – реалізація – передбачає проведення запланованого експерименту, який у деяких випадках може складатися з кількох компонентів: перед експериментального зрізу, експериментального навчання, після експериментального зрізу. Головне у цій фазі – забезпечити чистоту експерименту і домогтися його надійності.

Третя фаза – констатація – має своїм головним завданням виявити кількісні та якісні характеристики результатів дослідження, що складає основу для формулювання певних закономірностей. У цій фазі визначають два компоненти: обробку результатів і формулювання висновків.

Четверта фаза – інтерпретація – пояснення причин отриманих результатів і доведення їх надійності. До цієї фази входять такі компоненти як аналіз даних і формулювання методичних рекомендацій.

Наступний етап дослідження – упровадження результатів експерименту в практику роботи відповідних навчальних закладів. Для забезпечення чистоти експерименту використовують різні прийоми. Одні з них пов'язані з організацією дослідження, інші – з підбором учасників експерименту.

У фазі організації експерименту його варіанти можуть бути реалізовані по-різному: послідовно, одночасно або поперемінно в експериментальних і контрольних групах.

Значущість експерименту в теоретичних дослідженнях визначається тим, що він не лише допомагає перевірити результати аналізу, але й сам виступає як один із методів аналізу. У ході експерименту дослідник розчленовує об'єкт дослідження, виділяє окремі ланки явища, що вивчається, створює умови для спостереження за ними в чистому вигляді. Разом з тим експеримент не

може бути ізольованим від інших методів дослідження і, насамперед, від дослідного навчання.

Дослідне навчання як метод наукового пошуку базується на проведенні масового навчання за запропонованою дослідником методикою. На відміну від інших методів наукового пошуку дослідне навчання дає лише сумарні показники, що, проте, характеризуються достатньою надійністю завдяки тому, що дослідження проходить із зазначеною кількістю учасників і протягом тривалого часу.

Дослідна робота багато в чому подібна до експерименту. Вона, як і експеримент, спрямована на перевірку гіпотези. Дослідна робота відрізняється від експерименту характером покладеної в її основу гіпотези і вимогами до організації освітнього процесу та контролю.

Допоміжні методи дослідження використовується досить широко. За допомогою тестів або методик різних типів стає можливим у порівняно короткий термін проконтролювати рівень сформованості певних навичок, вмінь, якостей великої кількості учасників дослідження. У залежності від мети дослідження розрізняють діагностичні, прогностичні, констатувальні та змішані тести й методики [10]. У сучасних методичних дослідженнях найбільшого розповсюдження набули констатувальні тести та методики, що є складовою частиною експерименту. З їх допомогою реалізують до експериментальний і після експериментальний зрізи.

Усі методи дослідження, як основні так і допоміжні, ефективні лише за умови їх комплексного використання. У сукупності вони здатні забезпечити необхідну повноту і глибину вивчення проблеми.

Саме тому для проведення методичного дослідження у більшості випадків використовується не один окремо взятий метод, а кілька методів у комплексі – реалізується комплексне дослідження.

Експеримент в освітньому процесі посідає особливе місце серед основних методів дослідження. Під експериментом розуміють науково поставлений дослід, заснований на ретельному вивченні варіювання явища,

яке досліджується, при можливому урівноваженні всіх інших значущих факторів.

Види педагогічного експерименту [42]:

– констатувальний – виявлення умов проведення експерименту (ступеню освіти тих, які навчаються – виявлення опорних (базових) знань, умінь, навиків, компетентностей, рівнів розвитку тощо, психологічна характеристика групи, оцінка матеріальних умов і факторів);

– формувальний – тобто освітній процес;

– контролюючий – оцінка результатів проведення експерименту.

У сучасній методиці проведення педагогічного експерименту використовуються основні та допоміжні методи дослідження.

До основних методів відносять:

1) критичний аналіз літературних джерел (в тому числі ретроспективне вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду);

2) вивчення та узагальнення позитивного досвіду роботи педагогів, які досягли видатних результатів в освітньому процесі;

3) наукове спостереження;

4) пробне навчання;

5) експеримент;

6) дослідне навчання [26].

Допоміжні методи охоплюють:

1) метод інтерв'ю;

2) анкетування,

3) тестування;

4) бесіду;

5) метод експертів [67].

Критичний аналіз літературних джерел як метод дослідження. В одних випадках цей метод може бути самостійним, наприклад, коли вивчаються методи навчання минулого. В інших він є складовою частиною деяких основних методів дослідження, коли виникає необхідність робити огляд

відповідної наукової літератури, щоб не витратити час і зусилля на «відкриття», що вже давно зроблені.

Вивчення та узагальнення позитивного досвіду роботи педагогів є також надзвичайно важливим методом дослідження, тому що майстри педагогічної праці нерідко знаходять прийоми та методичні рішення, використання яких значно підвищує ефективність навчального процесу.

Наукове спостереження має цінність лише тоді, коли воно підпорядковане певній меті. Спостереження мають бути цілеспрямованими. Особливої цінності набувають спостереження, зафіксовані за допомогою технічних засобів. Результати зафіксованих спостережень можуть доповнюватися контрольними роботами, стандартизованими та нестандартизованими тестами, протокольними матеріалами. Професійна класифікація спостережень – цінний матеріал для розробки методичних рекомендацій.

Усі методи дослідження ефективні лише за умови їх комплексного використання. В сукупності вони здатні забезпечити необхідну повноту і глибину вивчення проблеми.

Саме тому для проведення методичного дослідження у більшості випадків використовується не один окремо взятий метод, а кілька методів у комплексі – реалізується комплексне дослідження.

Експеримент у навчанні посідає особливе місце серед основних методів дослідження. Під експериментом розуміють науково поставлений дослід, заснований на ретельному вивченні варіювання явища, що досліджується, при можливому урівноваженні всіх інших значущих факторів.

В процесі педагогічного експерименту можуть бути використані емпіричні і теоретичні методи. До емпіричних методів відносяться: вивчення літератури, педагогічні спостереження, тестування. Теоретичні методи передбачають порівняння, класифікацію, узагальнення (виділення домінуючої причини), пошук оптимального рішення (за допомогою аналогії, інтегрування, систематизації).

Описуючи проведений нами педагогічний експеримент, зазначимо, що він проводився у кілька етапів. Перший констатувальний етап педагогічного експерименту проводився 2019-2020 рр. Результати констатувального етапу дозволили виявити недоліки традиційної освітньої системи ЗДО щодо розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, які свідчили про її недостатню ефективність у сучасних умовах. Другий формувальний етап педагогічного експерименту проводився 2020 року. У контрольній групах (КГ) ЗДО освітній процес здійснювався за традиційною системою; в експериментальних групах (ЕГ) ЗДО – упроваджувалась розроблена нами модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Після завершення формувального етапу було проведено: аналіз отриманих експериментальних результатів; порівняння аналітичної інформації із завданнями експериментального дослідження; математична обробка результатів педагогічного експерименту за допомогою статистичних методів аналізу; узагальнення та аналітичний виклад матеріалів та висновків.

Цей етап дослідження побудований на основі здійснення порівняння в контрольних та експериментальних групах.

Для вирішення визначених завдань упродовж педагогічного експерименту використовувалися теоретичні та емпіричні методи [27]:

– теоретичні: аналіз педагогічної та психологічної літератури з проблеми розробки моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay;

– емпіричні: анкетування, опитування, педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю дітей дошкільного віку; математичні методи статистичної обробки експериментальних даних (перевірка статистичних гіпотез та дисперсійний аналіз), за допомогою яких визначались кількісні й якісні залежності між показниками дослідження.

Першим кроком у розробці експериментального плану був вибір схеми проведення експериментального педагогічного дослідження. Традиційною схемою проведення експериментального педагогічного дослідження вважається

міжгрупова схема порівнянь [51; 68]. За цією схемою окремі групи дітей дошкільного віку навчаються за різними методиками. Для забезпечення надійності, вірогідності та валідності експериментальних результатів було обрано експериментальний план з рандомізацією (випадковий порядок відбору) груп, а також з обов'язковим вхідним та вихідним тестуванням у контрольних та експериментальних групах [36].

Схема зазначеного експериментального плану наведена на рис. 2.2 [35].

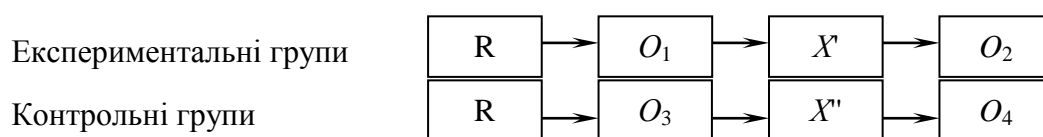

Рис. 2.2. Схема експериментального плану педагогічного дослідження:

R – рандомізація (випадковий порядок вибору груп);
X, *X''* – незалежні параметри експериментальної та контрольної груп;
*O*₁, *O*₃ – вхідне тестування в експериментальній та контрольній групах;
*O*₂, *O*₄ – вихідне тестування в експериментальній та контрольній групах

Після визначення схеми проведення експериментального педагогічного дослідження необхідно з'ясувати зміст незалежних параметрів експерименту для експериментальної та контрольної груп (*X*, *X''*).

Оскільки основним завданням експериментального дослідження є перевірка ефективності розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, то саме освітня система ЗДО (традиційна та з упровадженням моделі) є незалежними параметрами педагогічного експерименту. Отже, для експериментальної групи *X* – це розроблена модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, а для контрольної групи *X''* – це традиційна модель освітнього процесу дітей дошкільного віку в ЗДО.

Метою констатувального етапу експериментального дослідження, що проводився протягом 2019-2020 н.р. і в якому брали участь 32 дитини дошкільного віку, було вивчення стану розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, які навчалися за традиційною моделлю освітнього процесу ЗДО.

Формувальний етап експерименту був проведений 2020 року. у ньому брали участь 54 дитини дошкільного віку. Метою цього етапу дослідження було впровадження розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay з різновіковими групами дітей та на різноманітних заняттях у ЗДО.

Перевірка ефективності розробленої моделі здійснювалася шляхом порівняння результатів якісних досягнень дітей дошкільного віку, які навчалися за традиційною освітньою системою і за освітньою системою з упровадженням розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay. Ефективність упровадженої моделі є результатом взаємовпливу кількох доданків: системи організації і здійснення освітнього процесу, особливостей дітей дошкільного віку, умов організації і здійснення експерименту.

Враховуючи це положення, порівняльний етап експерименту проводився за комплексною методикою, що дозволяє всебічно враховувати об'єктивні і суб'єктивні фактори: надійність, вірогідність, валідність отриманих експериментальних даних [61].

Для забезпечення валідності експериментальних даних умови експерименту вибирали таким чином, щоб усі фактори (контингент дітей дошкільного віку, умови організації експерименту, тощо) залишалися стабільними, за винятком фактору, що перевіряємо (моделі) [30].

Далі визначимо критерії перевірки ефективності упровадженої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

У розділі 1. було визначено, структурні компоненти розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку на основі яких і було визначено критерії її ефективності.

Першим критерієм було обрано критерій розвитку пізнавальних процесів, у межах якого визначається рівень розвитку уваги, пам'яті, мислення тощо (його гнучкість, швидкість, нестандартність тощо), відповідно до компоненту змісту – розвиток мисленневих процесів. Для вимірювання цього критерію

нами було обрано Методику виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева (див. Додаток А).

Другий критерій має відображати творчу цінність продуктів діяльності, з огляду на наявні у дитини дошкільного віку особистісні якості, досвід та знання дітей дошкільного віку й обумовлює перевірку такої складової змісту моделі як – когнітивно-діяльнісна. Для виміру цього критерію нами було обрано методику діагностики креативності за Н. Хазратовою та В. Дружиніним (див. Додаток Б) та метод педагогічного спостереження.

Метод педагогічного спостереження передбачає здійснення багаторазового спостереження за життєдіяльністю дітей дошкільного віку в умовах ЗДО. Використання цього методу забезпечує можливість отримати об'єктивну інформацію про зміни в розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку та забезпечує перевірку когнітивно-діяльного компонента змісту розробленої нами моделі.

Третій критерій забезпечує визначення рівня творчих здібностей, а саме спрямований вимірювати здатність до експериментування, характер творчих рішень та уміння бачити ціле раніше частин. Вимір цього критерію також забезпечує методика виявлення креативності дітей старшого дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева.

Наступний критерій вимірює мотиваційну основу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, тобто наявність мотивації до розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом інноваційної технології Sandplay відповідно до мотиваційної складової змісту розробленої нами моделі. Рівень мотивації ми пропонуємо вимірювати за допомогою Методики діагностики розвитку творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним.

Останній критерій досліджує дотримання та реалізацію педагогічних умов та обумовлює рефлексивну складову змісту моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, тобто вимог до освітнього середовища та можливість стимулювати власний творчий розвиток дітьми дошкільного віку в подальшому. Доречним, із нашого погляду,

для вимірювання цього критерію обрати метод спостереження. Результати спостереження доречно фіксувати схематично або у протоколі, що надасть можливість об'єктивно й точно здійснити підрахунки та аналіз отриманих даних.

Таким чином, має бути зафіксовано: відповідність засобів реалізації методу інноваційної технології Sandplay віковим особливостям дітей дошкільного віку; спрямованість розвивального середовища в освітньому процесі ЗДО на розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Параметри експериментального педагогічного дослідження наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Параметри експериментального педагогічного дослідження

№ критерію	Назва критерію	Спосіб вимірювання (методи отримання даних)
1.	Критерій розвитку пізнавальних процесів	Методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева.
2.	Критерій цінності продуктів діяльності	Методика діагностики розвитку творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним і метод педагогічного спостереження.
3.	Критерій мотиваційної основи креативної поведінки	Методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева.
4.	Критерій реалізації педагогічних умов	Метод педагогічного спостереження.

2.2. Упровадження моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay

Розробивши теоретичні засади моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay розглянемо можливості її упровадження

в освітній процес ЗДО. Спочатку слід визначити вимоги до обладнання місця роботи з Sandplay.

Правильно організована пісочниця дає можливість змоделювати або відтворити навколишнє середовище, що допоможе дитині дошкільного віку відчувати себе більш вільно та впевнено. Вона має бути з якісного дерева, пісок очищений світло-коричневого чи жовтого кольорів.

Оскільки провідною діяльністю дітей дошкільного віку є гра, та її будь-які види, то і розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, також відбувається у грі. Метод Sandplay урізноманітнює гру додаючи до неї відтінок дослідження та експерименту, а також дає можливість звільнитися від безпосереднього впливу дорослого.

Таким чином, комплекс матеріалів для занять за методом Sandplay має включати різноманітні моделі (довжиною 5-8 см) тварин; рослин; дерев; овочів; фруктів; реальних людських персонажів, у тому числі тематичних: пожежники, лікарі, будівники тощо; будівлі; різноманітні транспортні засоби; меблі; казкові персонажі, а також ігровий набір для піску: лопатки, відерця, пасочки тощо. В якості ігрових засобів можуть виступати іграшки з кіндерів, природні матеріали: дерев'яні палички, гілочки, ракушки тощо або навіть власноруч виготовлені дітьми дошкільного віку ляльки та паперові моделі тощо.

Слід окремо виділити предмети, що слугують особистими речами дитини дошкільного віку, слід дозволяти, та навіть заохочувати дитину дошкільного віку до привнесення в світ гри Sandplay улюблених іграшок та предметів побуту – це допоможе легше подолати бар'єр невпевненості, сорому та змотивує до творчості.

Організація фрагментів занять з використанням методу Sandplay при роботі з дітьми дошкільного віку вимагає реалізації таких завдань:

- створення атмосфери безпеки;
- створення відчуття дозволеності та свободи;
- розуміння та прийняття світу дитини дошкільного віку;
- підтримка позитивного тону і самопочуття;

- розвиток емоційного інтелекту через встановлення двостороннього емоційного зв'язку;
- полегшення прийняття дітьми дошкільного віку рішень щодо виконання поставлених завдань та пошуку нових шляхів їх досягнення.

Наступним розглянемо види ігор та методику їх практичної реалізації при роботі з дітьми дошкільного віку. Ними є: малювання на піску; ігри на розвиток тактильно-кінестетичної чутливості і дрібної моторики; дидактичні ігри на розвиток фонематичного слуху, навчання читання та письма; пізнавальні ігри; ігри-екскурсії тощо.

Розглянемо деякі з них детальніше. «Малювання на піску» передбачає формування базових якостей особистості, таких, як самостійність, розвиток пам'яті, уваги, зосередженості та креативність, тобто розвиток творчого потенціалу. Оскільки малювання має на меті відтворити навколишній світ, діти дошкільного віку створюють його таким, яким люблять або яким бажають бачити. Не вміючи досконало виразити власні емоції словами, дитина дошкільного віку відтворює їх у процесі малювання на піску. Пісок є універсальною палітрою, оскільки можна з легкістю виправити створений сюжет або доповнити його не створюючи все заново.

Наступним розглянемо специфіку ігор на розвиток тактильно-кінестетичної чутливості та дрібної моторики рук за методом Sandplay.

Ці ігри якнайкраще сприяють розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку, оскільки безпосередньо пов'язані з розумовими операціями. Пальчикові ігри у піску стабілізують емоційний стан дитини, стимулюють розвиток дрібної моторики та корелюють із їх розвитком мовленнєвої діяльності дитини дошкільного віку. Серед найбільш часто використаних ігор цієї категорії за методом Sandplay можна назвати наступні «Чутливі Долоньки» (відтворення долоньками або ребрами рук руху потягу, автомобіля, вужа тощо чи ходіння по піску пальчиками по черзі відтискаючи їх руками на піску, ще одним різновидом гри може бути створення слідів різноманітних тварин), «Створення світу рухами» (створення різноманітних візерунків (сонечко, трава,

кульки, дощик тощо) та об'єктів через відтиск долоньок, кулачків, окремих пальчиків дітей дошкільного віку на рівній пісочній поверхні), «Хованки в піску» (спочатку, слід занурити руки у пісок, та описати відчуття дослідивши як змінюється рельєф піску і дуже обережно вийняти руки, намагаючись не знищити рельєф, або заховати щось і спробувати навіпамацки дізнатися, який це предмет, та на що він схожий), «Бомба» (рука дитини дошкільного віку імітує бомбу, вона знаходиться у піску у будь-якому положенні; її треба обережно відкопати, не торкаючись її) тощо. Слід зазначити, що ці ігри краще підходять для занять з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку. Упродовж гри вихователь може бути або спостерігачем або активним учасником самої гри скеровуючи думки дітей та стимулюючи їх до коментування власних почуттів при роботі з піском.

Наступним розглянемо види ігор на розвиток фонематичного слуху, навчання читання та письма. Яскравим представником таких ігор є «Пісочна грамота». У межах цієї гри, до найбільш ефективних завдань слід віднести такі види вправ, як ліплення літер з піску, викопування їх з піску, проте творчий потенціал, із нашого погляду, найбільше розвиває завдання на перетворення літер з однією на іншу. Такі завдання не втомлюють дітей дошкільного віку, дозволяючи зацікавити їх світом писемності.

До пізнавальних ігор на піску відносяться ігри з відтворенням навколишнього середовища із застосування моделей звірів, рослин, тварин, імітацією реальних життєвих ситуацій, тобто діти дошкільного віку створюють так звані живі картинки на піску. Також це може бути відтворення прослуханої казки або мультфільму: розігрування їх по ролям або створення власного нереального казкового світу.

Остання група – це ігри екскурсії, що мають на меті відтворення історичних подій або відвідування іншомовних країн, при правильній організації таких ігор діти дошкільного віку є не лише спостерігачами, а й активними учасниками, домальовуючи або доліплюючи персонажів та об'єкти.

У межах роботи, ми дійшли висновку, що метод Sandplay можливо використовувати при заняттях за такими освітніми лініями навчання дітей дошкільного віку, як «Дитина в докiллі» (вiдтворення навколишнього середовища, проведення дослiдiв, умовних екскурсiй тощо), «Математична освiтня лiнiя» – створення геометричних образiв, розучування написання цифр, форми тощо); «Мовлення дитини» (написання слiв, зображення казок (переказ за створеними iлюстрацiями) тощо); «Художня творчiсть» (малювання на поверхнi, створення рiзних образiв, лiплення тощо).

При роботi за методом Sandplay, слiд дотримуватися певних правил. Ними є:

- регулярнiсть та регламентованiсть занять;
- чистi руки дiтей дошкiльного вiку, без порiзiв та шкiрних захворювань;
- можливiсть швидко очистити руки вiд пiску (вода, вологi серветки);
- якщо потрібен мокрий пiсок, треба щоб вода для зволоження була теплою та чистою;
- також дiти дошкiльного вiку мають самостiйно слiдкувати за моделями для роботи з пiском, розбирати створенi композицiї, мити їх тощо.

Визначивши умови для роботи за методом Sandplay розглянемо методичнi аспекти його застосування в освiтньому процесi ЗДО.

На першому заняттi необхідно познайомити дiтей дошкiльного вiку з пiском. Можна запропонувати їм зробити з ним все, що їм хочеться (пересипати, рити, малювати, розрiвнювати тощо). Ефективним методичним прийомом є запрошення казкового помічника. Це може бути iграшка невеликого розмiру, що матиме естетичний вигляд. За допомогою її вихователь пояснює дiтям дошкiльного вiку, що неможна кидатися пiском, тягнути його до рота тощо. Якщо робота проходить в змiшаних групах, то слiд чiтко розмежувати правила для дiтей рiзного дошкiльного вiку.

Ознайомивши з правилами, слiд запропонувати дiтям дошкiльного вiку вiдтворити власнi фантазiї за допомогою пiску, наприклад, згадавши улюблену

казку. Завдання вихователя на цьому етапі керувати творчим потенціалом дітей дошкільного віку направляючи їх шляхом запитань та уточнень або створенням атмосфери натхнення через залучення музики.

Наступним кроком є виконання простих вправ: малювання простих фігур пальчиками, самомасаж (перетирати пісок пальцями, ховати кисті рук у пісок) та різні види зарядок для рук та пальчиків: пальчики крокують, бігають, грають на піаніно тощо.

Перші ігрові вправи мають бути найпростішими з предметними геометричними фігурами, потім ускладнюються різними деталями та сюжетом для відтворення.

Надамо практичні приклади ігор та ігрових вправ з піском за методом Sandplay. Перша ігрова вправа «Вітання з піском», мета її в налаштуванні сприятливої атмосфери при роботі з піском, зниженні напруги та мотивації дітей дошкільного віку. Перебіг вправи: спочатку ніжно, а потім сильно привітатися з піском, тобто різними способами доторкнутися до піску. Далі вихователь говорить, що пісочок хоче привітатися у відповідь та сипле його в долоньки дітей дошкільного віку.

Наступна ігрова вправа: «Хованки», її метою є розвиток тактильної чутливості, зорового сприйняття, продовження ознайомлення дітей дошкільного віку з домашніми та свійськими тваринами (кішка, собака, свиня, кінь, корова, коза тощо), учити наслідувати їх голос. Перебіг вправи передбачає застосування фігурок тварин та відтворення їх дій у піску із застосуванням природних матеріалів.

Ігрова вправа «Візерунки» – мета передбачає закріплення знань про сенсорні еталони, встановлення відповідностей між ними та створення візерунків відповідних до поставлених умов.

Перебіг гри: педагог малює пальцем (пензликом/паличкою) у верхній частині пісочниці різні геометричні фігури, прості/складні візерунки (прямі чи хвилясті доріжки, парканчики). Діти дошкільного віку відтворюють такий самий візерунок знизу на полі з піском, або продовжують візерунок створений

дорослим. Ті ж візерунки на піску виготовляються шляхом викладання в певній послідовності предметів, наприклад камінців, жолудів, великих гудзиків або інших матеріалів.

Ігрова вправа «*Сліди*», мета полягає не лише в розвитку творчого потенціалу, а й у розвитку тактильної чутливості дітей дошкільного віку.

Перебіг вправи: спочатку вихователь проводить по піску ніби лапками ведмежат (діти дошкільного віку кулачками і долонями з силою натискають на пісок). Потім пробігає пальчиками по поверхні піску в різні боки наче стрибки зайців. Далі імітує рух змії, проводячи спочатку розслабленою рукою в різні боки, далі напруженою, і, на останок, рухатись усіма пальчиками як павучки занурюючи руки в пісок.

Ігрова вправа «*Світ навколо мене*», її мета полягає у розвитку творчого потенціалу через відтворення живої та неживої природи, природних та рукотворних спільнот. Перебіг гри передбачає показ вихователем різних живих та неживих спільнот (міст, сел тощо), після чого дітям дошкільного віку необхідно самостійно відтворити той чи інший осередок. Якщо заняття проходить у приміщенні, доречно використати презентацію для попереднього ілюстрування певного осередку.

Гра: «*В саду, чи в городі*». Мета: ознайомлення з навколишнім світом, розвиток мислення, мови, моторики, творчого потенціалу. Перебіг гри передбачає підготовку двох пісочниць, іграшкові овочі і фрукти. Вихователь пояснює дітям дошкільного віку, що зі змахом чарівної палички одна пісочниця стане городом, а інша садом. Діти дошкільного віку мають посадити свій сад і город. Далі діти дошкільного віку описують власні насадження та розповідають один одному про них.

Розглянувши практичне втілення кількох вправ на розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку, проілюструємо одне із занять із застосуванням методу Sandplay, за розробленою нами моделлю для дітей середнього дошкільного віку.

Тема заняття. *Казка очима дітей*

Мета заняття: активізувати творчі здібності дітей методом Sandplay; викликати інтерес дітей до української мови, бажання творити самостійно; розширювати кругозір, розвивати фантазію, творче мислення, уяву, інтерес до творіння, виразне мовлення; викликати співчуття, бажання допомогти; виховувати почуття впевненості у власних силах, навички мріяти.

Матеріал: шапочки казкових героїв, схематичне зображення казок, чарівний мішечок з кульками, середовище Sandplay.

Попередня робота: читання казок, виконання завдань на розвиток творчого потенціалу: етюди, вправи, ігрові ситуації.

Перебіг заняття

Діти сидять на килимочку. Звучить музика.

Вихователь

Казка стукає у двері

Привітаємо її.

Казко, казко, з'явись.

Розкажи і покажись.

– Діти, ви любите казки?

– Тоді сідайте зручно, і ми починаємо.

Вихователь бере книгу з казками і починає її читати.

Чути голос Баби-Яги, яка з'являється з-за ширми.

Баба-Яга. Ач які, казочки вони люблять! А про мене й не думали казку читати. Так ось вам. Я велика майстриня роботи різні дива. Я зараз начарую, і не буде у вас казочки.

Один, два, три –

Казочка, пропади.

– Немає тепер у вас казочки.

Вихователь. Діти, а й справді, замість казочок у книзі білі сторінки. Що ж робити? Як нам казочку повернути?

– Так просто у подорож за казкою не підеш. Які чарівні речі допоможуть нам відшукати казки? (Чарівна паличка, шапка-невидимка, килимок-літак, чарівна торбинка).

Візьмемо чарівну паличку, але вона не діє. Може, потрібно щось сказати?

Правильно, чарівні слова.

Абра-кадабра...

Діти промовляють чарівні слова.

– Ось ми і опинилися в Країні загублених казок. Ця країна дуже велика, і щоб її обійти, потрібно багато часу.

– На якому казковому транспорті ми можемо вирушити в подорож?

– Сідайте зручно, пристебніть паски безпеки – рушаймо.

Перша зупинка. «Визволи героя з чар»

Діти підходять до столу, на якому розміщені шапочки з героями.

Потрібно взяти одну шапочку.

1. Назвати героя.
2. Назвати, з якої він казки.
3. Розчаклуй героя.

Діти виконують завдання.

– Вирушаємо далі.

Друга зупинка. «Визнач шлях героя»

Дітей зустрічає дівчинка Софійка.

Софійка: Добрий день, дітки. Допоможіть мені обрати шлях, бо я не знаю, який правильний.

Діти малюють на піску шлях і складають розповідь про дівчинку. (Для цього перед кожною групою дітей стоїть лоток з піском).

Розповідь починається так: «Йшла дівчинка по доріжці...».

– Ось ми і впоралися з другим завданням. У нашому казковому транспорті закінчилось пальне, і поки його будуть заправляти, ми з вами відпочинемо.

Вихователь читає вірш, а діти кажуть слова героїв та імітують рухи звірів.

Стриб та стриб! – стрибає зайчик.

Сірий зайчик-побігайчик.

«Постриваю, погуляю,

Доки вовка тут немає!»

А ось вовчик іде:

«Де ж ти, зайчику, де?

Зголоднів я дуже-дуже,

Хочу з'їсти тебе, друже!»

На узліссі вздовж дороги

Йде ведмедик клишоногий,

Неквапливо йде вперед

І шукає: «Де тут мед?»

Хитра лиска вибігає,

Вона хвостиком махає:

«Ох, кого б мені зустріти?

Ох, кого б перехитрити?»

– Наш чарівний транспорт готовий до подорожі. Сідайте на свої місця, поїхали.

Третя зупинка. «Зачаровані казки»

На мольберт виставляють схематичні зображення казки. Діти повинні відгадати, що це за казка. Хто казку відгадає, підходить і перевертає картку, на зворотному боці якої зображено казку. Після цього дітям пропонують створити власний сюжет казки на піску.

– Молодці, діти, і з цим завданням впоралися.

Вирушаємо далі.

Четверта зупинка. «Чарівний мішечок»

– Діти, подивіться, яке завдання нас тут чекає. Що це? (Чарівний мішечок.)

– Що там усередині?

Діти заглядають у мішечок.

– Що ви там побачили? (Кульки.)

– Чи там тільки звичайні кульки?

– Перетворимо їх за допомогою чарівної палички на казкових героїв.
Абра-кадабра.

– Як ви вважаєте, кульки справді перетворилися на казкових героїв?
Перевіримо.

Вихователь по черзі дістає кульки, а діти складають казку.

– Діти, мені повідомили, що залишилось ще одне завдання. Я бачу, що ви втомилися. Може, не будемо його виконувати, щоб повернути казки до книги? Все одно хочете допомогти? Продовжуймо.

П'ята зупинка. «Закінчи казку по-новому»

– Діти, ми з вами приїхали до театру, та не простого, а до пісочного.
Казка починається.

Діти разом з вихователем відтворюють на піску казку «Ріпка». Казка закінчується на тому місці, де кішка кличе мишку.

– Придумаймо з вами інший кінець казки.

Голос Баби-Яги. Ти подивись, які спритні діти. А так не хочеться повертати вам книгу з казками! У мене до вас одне прохання. Візьміть мене до себе в казку. Згодні?

Вихователь бере чарівну паличку.

Абра-кадабра...

Книга з казками повернулася.

Діти, сподобалась вам наша подорож?

Отже, розглянувши аспекти практичного впровадження визначених нами засобів відповідно до моделі розвитку творчого потенціалу методом Sandplay здійснимо практичне їх упровадження в освітній процес ЗДО та проведемо педагогічне дослідження.

2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження

Для проведення експерименту було обрано дві групи дітей дошкільного віку: «Бджілки» та «Ромашка» КУ Шосткинський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 3 Шосткинської міської ради Сумської області.

На початку проведення експерименту у контрольній групі «Бджілки» (КГ) та експериментальній групі «Ромашка» (ЕГ) було проведено контроль наявного рівня творчого потенціалу дітей дошкільного віку визначеними вище (див. п.2.1) методами.

Відповідно до здійсненого теоретичного дослідження (див. розділ 1) Нами були визначені рівні розвитку творчого потенціалу, а саме: високий, достатній, середній та низький.

Де, на низькому рівні розвитку творчого потенціалу діти дошкільного віку відтворюють очевидні, загальноприйняті або семантично близькі значення предмета, а також прямі аналогії; використовують семантично відірвані від загальноприйнятого значення, що мають загальні ознаки з реальним предметом.

На достатньому рівні розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку спроможні на очевидні трансформації предметів на основі явних, видимих ознак – кольору, форми, розмірів, ваги.

На середньому рівні розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку здатні оперувати предметами на основі «прихованих» ознак, беручи до уваги структурні особливості та проявляючи нестандартну гнучкість та швидкість мислення та уяви.

На високому рівні розвитку творчого потенціалу діти дошкільного віку не лише проявляють гнучкість, швидкість мислення та нестандартну уяву, вони спроможні на несподіване, оригінальне «відкриття», що творчо перетворює або повністю змінює початкові показники.

Результати отриманих даних (див. табл.2.2) за обраними нами методиками діагностики (див. п. 2.1.): методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева; методика діагностики розвитку творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним; метод педагогічного спостереження, свідчать про приблизно однаковий рівень розвитку творчого потенціалу у дітей дошкільного віку обох груп за всіма діагностичними методиками.

Таблиця 2.2

**Рівні розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку в КГ та ЕГ
на констатувальному етапі експерименту**

Рівні розвитку креативності	Оцінка	Методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева		Методика діагностики розвитку творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним		Метод педагогічного спостереження	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Низький	1	44%	45%	36%	34%	40%	39%
КГ ЕГ							
Достатній	2	38%	36%	40%	35%	35%	34%
КГ ЕГ							
Середній	3	13%	14%	17%	26%	18%	19%
КГ ЕГ							
Високий	4	5%	5%	7%	5%	7%	8%
КГ ЕГ							

На формуальному етапі експерименту в експериментальній групі було здійснено впровадження розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay відповідні до якої була впроваджена в освітній процес інноваційна технологія Sandplay та відповідно йому засоби: дидактичні, сюжетно-рольові ігри та вправи з піском на заняттях й у повсякденному житті з дітьми дошкільного віку. Щодо контрольної групи, то освітній процес відбувався без змін.

По завершенню формувального етапу експерименту за тими ж методиками (див. п. 2.1), було здійснено повторне визначення рівня розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку за обраними нами методиками. Аналіз отриманих результатів в узагальненому вигляді показав, що у контрольній групі (див. рис. 2.3) відбулись незначні зміни рівня розвитку творчого потенціалу, із нашого погляду, скоріш за все пов'язані з природнім розвитком особистості дітей дошкільного віку, а саме:

- низький рівень зменшився на 9 %;
- достатній рівень зріс на 5%;
- на 6 % зріс середній рівень;
- на 2 % зріс високий рівень.

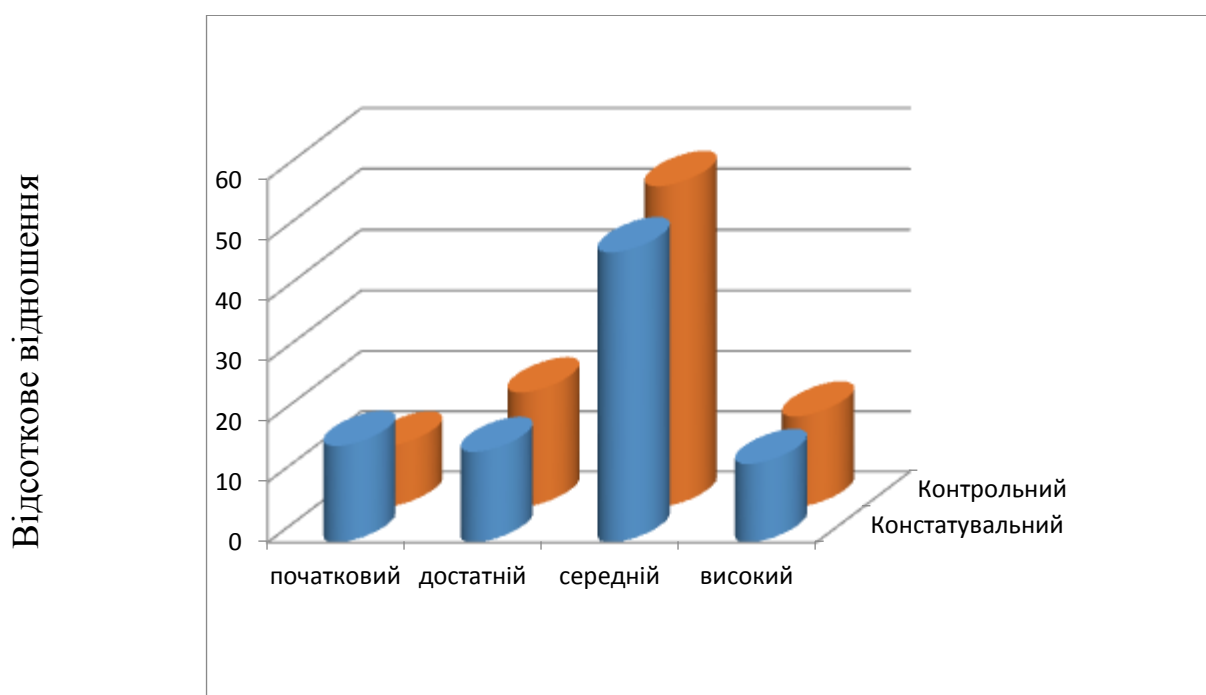

Рис. 2.3. Рівні розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку у КГ на початку та наприкінці експерименту

В експериментальній групі результати, отримані на констатувальному та контрольному етапах експерименту відрізняються (див. рис. 2.4).

Результати виконаних завдань в експериментальній групі після провадження методу інноваційної технології Sandplay та відповідно йому засобів, у порівнянні з констатувальним етапом зросли:

- на низькому рівні на 12 %;
- на достатньому рівні на 6 %;
- на середньому рівні на 11 %;
- на високому – на 6 %.

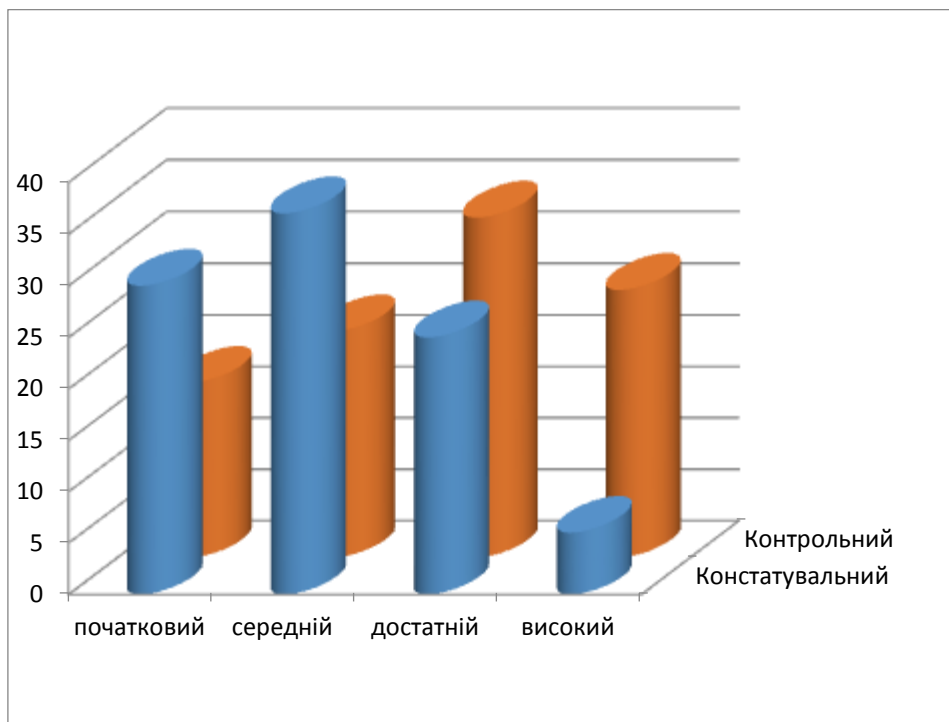

Рис. 2.4. Рівні розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку в експериментальній групі на початку та наприкінці експерименту

Порівняльні результати контрольної та експериментальної груп надано в таблиці 2.3.

**Рівні розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку в КГ та ЕГ
після формульального етапу експерименту**

Рівні розвитку креативності	Оцінка	Методика виявлення креативності дітей старшого дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева		Методика діагностики креативності за Н. Хазратовою та В. Дружиніним		Метод педагогічного спостереження	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Початковий	1	45%	27%	34%	21%	39%	34%
КГ							
Достатній	2	36%	31%	35%	28%	34%	28%
КГ							
Середній	3	14%	26%	26%	41%	19%	26%
КГ							
Високий	4	16%	5%	10%	5%	12%	8%
КГ							

Ці дані підтверджують наше припущення, що впровадження розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay в експериментальній групі сприяють підвищенню рівня розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Слід також зазначити, що на контрольному етапі дослідження діти дошкільного віку експериментальної групи відповідальніше віднеслись до роботи над завданнями, виконали їх швидше, ніж на констатувальному етапі, у процесі виконання завдань намагались проявити власну ініціативу, що свідчить про певний розвиток не лише творчого потенціалу, а й самостійності.

Отже, можемо зазначити, що розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку здійснюється ефективніше за умов застосування методу інноваційної технології Sandplay.

Висновки до розділу 2

У ході дослідження наведено методика організації наукового дослідження у межах якої визначено критерії перевірки ефективності моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, серед них: методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку В. Синельника, В. Кудрявцева; методика діагностики розвитку творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним та метод педагогічного спостереження. Також було визначено відповідно до них рівні розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, достатній та низький.

Головною метою педагогічного експерименту є перевірка ефективності дослідження і впровадження в освітній ЗДО розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

На основі мети педагогічного експерименту були сформульовані завдання дослідження:

1. Визначення критеріїв та показників оцінювання ефективності розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

2. Результати визначення рівня розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку за традиційною моделлю освітнього процесу в ЗДО.

3. Експериментально перевірити ефективності розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Упроваджено модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку через впровадження методу інноваційної технології Sandplay та відповідно йому навчальних засобів (дидактичні, сюжетно-рольові ігри та вправи з піском), у межах якої було наведено приклади та алгоритми роботи з ними.

Здійснено педагогічний експеримент для проведення якого було обрано дві групи дітей дошкільного віку «Бджілки» та «Ромашка» КУ Шосткинський

дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 3 Шосткинської міської ради Сумської області.

На початку проведення експерименту у контрольній групі «Бджілки» та експериментальній групі «Ромашка» було проведено контроль наявного рівня творчого розвитку дітей дошкільного віку, далі впроваджено нашу модель та здійснено порівняльний аналіз отриманих результатів.

Результати педагогічного експерименту проілюстрували позитивну динаміку розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку в експериментальній групі, а саме розвиток творчого потенціалу зріс: на низькому рівні в середньому на 12%; на достатньому рівні зменшився в середньому на 6 %; на середньому рівні зріс на 11 %; на високому в середньому на 6 %, тим самим підтвердили ефективність розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, що полягало в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі, яка забезпечить ефективне розв'язання означеної проблеми.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки:

1. Здійснено дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження та проаналізовано сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Визначено, що категорія «творчість» формулюється як створення нового (оригінального, нестандартного) продукту; поняття «творчий потенціал» характеризується як інтегративну властивість цього особистісного утворення, що характеризує міру можливостей людини здійснювати творчу діяльність, визначає її готовність та здатність до творчої самореалізації й саморозвитку; термін «розвиток» як складний процес об'єктивної дійсності за результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного; термінологічне словосполучення «творчий потенціал дітей дошкільного віку» як складну систему якостей, інтегральну цілісність природних і соціальних сил особистості, сукупність можливостей, властивостей та здібностей до здійснення творчої діяльності, що включає уміння генерувати нові ідеї, готовність до непередбачуваних рішень, допитливість, здатність до коментування процесу та результату діяльності, мотивацію досягнень, розвинуту уяву, а також здатність до створення творчого образу, що відрізняється оригінальністю, варіативністю, гнучкістю та рухливістю.

Розглянуто компоненти творчого потенціалу дітей дошкільного віку та визначено складові розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку:

мотиваційна, когнітивно-діяльнісна, складова розвитку мисленнєвих процесів дітей дошкільного віку та рефлексивна складова.

Проаналізовано сучасний стан розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку через здійснення аналізу існуючих освітніх програм ЗДО, виявлено, що вони тією чи іншою мірою торкаються проблеми розвитку творчого потенціалу, проте не ілюструють конкретних засобів для досягнення цієї мети, не несуть системного характеру, що, у свою чергу, знижує їх ефективність у цьому напрямі, тому потребують визначення конкретних методів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

2. Обґрунтовано можливості використання інноваційної технології Sandplay як методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Проаналізовано сучасні інноваційні технології ЗДО відповідно до їх можливостей розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Визначено особливості педагогічної інновації Sandplay. Доведено ефективність використання інноваційної технології Sandplay як методу розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Охарактеризовано принципи організації освітньої діяльності з точки зору якісної реалізації інноваційної технології Sandplay у закладі дошкільної освіти. З'ясовано складові компоненти освітнього середовища з використанням інноваційної технології Sandplay та умови реалізації зазначеного методу.

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано модель розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay, що складається з трьох компонентів – організаційного, що включає визначення *мети та змісту (4 складові)*, які ґрунтуються на принципах створення якісного розвивального середовища для реалізації технології Sandplay; формувального, що передбачає реалізацію визначеного змісту; використання інноваційної технології Sandplay як *методу* розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та відповідно до нього *засобів* (казки на піску, створення художніх композицій, роботи з кольоровим піском, розвивальні дидактичні, сюжетно-рольові ігри та вправи, дослідницька діяльність, робота з мокрим піском, ігри на розвиток дрібної

моторики, художньо-мовленнєва діяльність) освітньої діяльності дітей дошкільного віку та умов її реалізації в ЗДО; та останнього – контрольного-результативного компоненту, що передбачає оцінку результатів розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку та здійснення якісної рефлексії.

Визначено методи вимірювання обраних критеріїв розвитку творчого потенціалу, охарактеризовано відповідно їм рівні його сформованості у дітей дошкільного віку (низький, достатній, середній та високий).

4. Експериментально перевірено ефективність впровадження розробленої та теоретично обґрунтованої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay. Визначено методи вимірювання обраних критеріїв розвитку творчого потенціалу, охарактеризовано відповідно їм рівні його сформованості у дітей дошкільного віку (низький, достатній, середній та високий).

Дослідження передбачало залучення до педагогічного експерименту двох груп дітей дошкільного віку: експериментальної та контрольної груп. Ці групи у своєму складі мають по 26 дітей дошкільного віку, навчаються за аналогічними освітніми програмами, середній віковий показник 4-6 років, тобто знаходяться у рівних педагогічних та інших умовах.

Дослідження здійснювалось протягом кількох місяців 2019/2020 навчального року в три етапи: констатувальний, мета якого була виявити рівень розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку; формувальний – упродовж якого в експериментальній групі на заняттях та у повсякденному житті впроваджувався метод Sandplay та відповідні йому засоби: дидактичні, сюжетно-рольові ігри та вправи з піском для дітей дошкільного віку; контрольний – передбачав повторну перевірку рівня розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

Дані порівняльного аналізу результатів педагогічного експерименту, виявили, що після впровадження інноваційної методики Sandplay як провідного методу формування творчого потенціалу дітей дошкільного віку та відповідних засобів у межах розробленої моделі у порівнянні з констатувальним етапом

експерименту в експериментальній групі показники зросли на низькому рівні в середньому на 12%; на достатньому рівні зменшився в середньому на 6 %; на середньому рівні зріс на 11 %; на високому в середньому на 6 %, тим самим підтвердили ефективність розробленої моделі розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

Проведене дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття всіх аспектів проблематики розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Перспективний напрямок для майбутніх наукових розвідок вбачаємо у розробці методичних рекомендацій для батьків щодо розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку методом Sandplay.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. К. : Либідь, 2001. 520 с.
2. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. К., 2012. 567 с.
3. Андрущенко Т.К. Диференціація при здійсненні креативного розвитку дошкільників: досвід, проблеми, перспективи. ОПОПП. Черкаси, 2010. 226 с.
4. Бабанський Ю.К. Педагогика. К.: Просвіта, 2003. 479 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / наук. кер. А.М. Богущ. К. : Видавництво, 2012. 26 с.
6. Березюк В.С., Рудік О.А. Інноваційні технології в ДНЗ. Х.: Вид. група «Основа», 2017. 224 с.
7. Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 47–58.
8. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-е изд., М. СПб., 2001. 1434 с.
9. Бондарчук З.В. Пісочна терапія як засіб різнобічного розвитку дітей дошкільного віку *Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць* / за заг. ред. В.Є. Литнєва Н.Є. Колесник Т.В. Наумчук.: Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 574 с. С. 15–19.
10. Власова О.І. Педагогічна психологія: навч. посібник. К.: Либідь, 2005. 400 с.
11. Войтко В.І. Психологічний словник. Київ: Вища школа, 1982. 218 с.
12. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991.

480 с.

13. Габдреев Р.В. Моделирование в познавательной деятельности студентов : К.: Изд-во Казан. ун-та, 2000. 111 с.
14. Гопка О.М. Творчий потенціал особистості як наукова категорія : *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2016, Вип. 27. С. 11–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2016_27_5
15. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 206 с.
16. Даниленко Л. Освітній менеджмент: Навчальний посібник / За ред. Л. Даниленко, Карамушки. К.: Шкільний світ, 2003. 400 с.
17. Даниленко Ю.А. Характеристики та класифікації інновацій та інноваційного процесу *Наука та інновації.* 2018. Т. 14. № 3. С. 15–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scinn_2018_14_3_4
18. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К.Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД. 2016. 160 с.
19. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. В. О. Огнев'юк ; авт. кол. Г. В. Беленька, О. Л. Богініч [та ін.]; МОН України, Київ. у-т ім. Б. Грінченка. К. Київ. у-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
20. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. : навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
21. Завгородня Є.Є. До проблеми розвитку творчого потенціалу особистості : Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2015. Вип. 4. С. 25–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2015_4_7.
22. Закон України «Про дошкільну освіту» № 2628-III від 11.07.2001. Доступ через: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
23. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати

- досліджень: Колективна монографія / За ред. В. Моляко, О. Музики. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
24. Ильина Т.А. Педагогика: Курс лекций : [учебное пособие]. М., 2000. 496 с.
  25. Клименко В. Психологічна підтримка творчості учня / Психолог. 2002. № 46–47. С. 13–19.
  26. Клименюк О.В. Технологія наукового дослідження: авторський підручник. К.: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2006. 308 с.
  27. Кожухова Т.В., Кайдалова Л.Г., Шпалінський В.В. Основи психолого-педагогічного дослідження. Х. : НФаУ: Золоті сторінки, 2002. 240 с.
  28. Коломоєць Т.Г. Розвиток творчості дітей дошкільного віку на заняттях з художньої праці. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Педагогічні науки*. Чернігів, 2017. Вип. 149.
  29. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
  30. Конопко О.Л. Енциклопедія освіти / За ред. В. Кременя. К.: Либідь, 2008. 798 с.
  - 30а Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 2002. 608 с.
  31. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 22.00.06 : М., 1992. 32 с.
  32. Крамаренко А. Теоретичні засади інноваційних процесів в освіті. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Педагогіка. 2009. № 5. С. 5–10.

33. Кульчицька О.І. Дивергентне мислення як умова розвитку творчості дітей молодшого шкільного віку. *Обдарована дитина*. 2000. № 1. С. 2–6.
34. Курочкина А.Ю. Исследования креативности: постановка проблемы экономики. *Сб. научных статей по итогам Международной научной конференции (19–20 мая 2009 г.)*. Х.: Изд-во «Креативная экономика», 2009. С. 630–639.
35. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. СПб.: Социально-психологический центр, 2000. 391 с.
36. Лазарев М. І. Теоретичні і методичні засади моделювання змісту загальноінженерних дисциплін для технологій навчання студентів: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 : Х., 2004. 497 с.
37. Лапінський В., Карташова Л. Мультимедійна дошка. К.: Шк.світ, 2011. 128 с.
38. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Серія «Педагогічні науки». Вип. 3 (50). Полтава, 2006. С. 215–219.
39. Лихвар В.Д. Развитие художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореф.дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 : Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2003. 24 с.
40. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Харків: «ОВС», 2002. 400 с.
41. Лук А.Н. Мышление и творчество. Х., 2000. 144 с.
42. Майер В.Р. Методическая система геометрической подготовки учителя математики на основе новых информационных технологий: дис. ... д-ра пед. наук. Красноярск, 2001. 351 с.

43. Малафіїк І.В. Дидактика: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 389 с.
44. Мартинюк І.О. Творчий потенціал і самореалізація особистості : *Психологія і педагогіка життєтворчості*. К., 2001. 792 с.
45. Марусинець М., Іванова В. Динаміка розвитку творчого мислення у дошкільному та молодшому шкільному віці. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 1(2), С. 232–240.
46. Марущак В. Творчий потенціал особистості як одна з рушійних сил у розвитку та формуванні вчителя майбутнього. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 323–325.
47. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. *Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.: Наказ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
48. Нечипорук Н.І., Томей О.П. Розвивальні ігри для дошкільників : Х.: Видавнича група «Основа», 2007. 192 с.
49. Овчинников В.Ф. Диалектика репродуктивной и продуктивной деятельности и развитие творческого потенциала субъекта труда. Дис. ... д-ра филос. наук. : 09.00.01. Х., 2003. 322 с.
- 49а Остапенко Н.І. Творчий потенціал особистості у контексті проблем сучасної освіти *Актуальні питання мистецької педагогіки педагогіки та хореографії*. Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Випуск 2, 2013. С. 88–91.
50. Пазиненко С.М. Розвиток творчих здібностей: нетрадиційні заняття з художньої праці в старшій групі : Х. : Основа ; Тріада, 2007. 112 с.
51. Педагогічний експеримент [В. І. Євдокимов, Т. П. Агапова, І. В. Гавриш та ін.]. Харків : ОВС, 2001. 148 с.
52. Пісочна терапія в роботі з дошкільниками / [упоряд. Л.А.Шик, Н.І.Декань, У.М. Гладченко, Ю.М. Черкесова]. Х. : Вид.група

- «Основа», 2012. 127 с.
53. Поставкіна А. Педагогічні інновації та їх обговорення на шпальтах часопису «Рідна школа». 2002. № 1. С. 13–14.
  54. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» : О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. 2017. 256 с.
  55. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» : Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 72 с.
  56. Рубан Н. Здоров'ятворчі та здоров'язберезувальні технології. *Палітра педагога*. 2010. № 2. С. 12–17.
  57. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. [для вчителів і методистів поч. навч.]: 2-ге вид., доповн., переробл, К.: А.М. Богданова, 2009. 226 с.
  58. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів /О.М. Байер, Л.В. Батліна, А.М. Богуш та ін.; Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
  59. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики [2-е изд.]. М. : Педагогика, 2004. 96 с.
  60. Словник української мови. У 20-ти т. : Український мовно-інформаційний фонд НАН України; [за ред. В. М. Русанівського]. К.: Наукова думка, 2010. 911 с.
  61. Степанець І.О. До проблеми підвищення якості та ефективності професійної підготовки майбутніх педагогів. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка*. 2006. № 6. С. 237–242.
  62. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. *Т. I : Методика виховання колективу*. К. : Радянська школа, 1976. 637 с.
  63. Теоретические основы процесса обучения в советской школе / Под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. К.: Педагогика, 2000. 316 с.

64. Ткач Р.В. Психологічні особливості творчої активності особистості. Запоріжжя: В-во ЗДІА, 2000. 24 с.
65. Ткаченко Л.М. Сучасне заняття в закладі дошкільної освіти з використанням технології ТРВЗ. *Інноваційні технології в дошкільній освіті*: Збірник абстрактів Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, м. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2018 р. / за заг. ред. Л.О. Калмикової, Н.В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. С. 140–142.
66. Тягур Л.М. Сендплей – метод позитивного впливу на психічний розвиток дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2013. С. 315–324.
67. Узнадзе Д.М. Психологические исследования. 2009. 451 с.
68. Фіцула М.М. Педагогіка: посібник. К.: Академвидав, 2003. С. 189–190.
69. Цимерман І.Л., Ковтун Є.Ф. Креативний розвиток дошкільнят засобами ТРВЗ. Суми, СОІППО. 2009. 71 с.
70. Шульц О.Б. Развитие творческого потенциала учащихся в личностно-ориентированном образовании. Дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.01 : Ростов-на-Дону, 2005. 183 с.
71. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов. : К. : Просвещение, 2001. 160 с.
72. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін]; наук. кер О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР Україна». 2019. 488 с.
73. Ягупов В.В. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Либідь, 2002.

560 с.

74. Ярощук Л. Г. Креативність як компонент творчого потенціалу особистості майбутнього школяра : *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Педагогіка і психологія. 2016. № 2. С. 128–133.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016_2_22
75. Mumford M. D. Where have we been, where are we going? Taking stock in creativity research / *Creativity Research Journal*. 2003. Vol. 15. P. 107–120.
76. Sternberg R. J. The Nature of Creativity / *Creativity Research Journal*. 2006. Vol. 18. № 1. P. 87–98.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика виявлення творчого потенціалу дітей дошкільного віку

В. Синельника, В. Кудрявцева

Однією з методик виявлення креативності дітей дошкільного віку є методика діагностики універсальних творчих здібностей для дітей 5 років (В. Синельников, В. Кудрявцев), що складається з чотирьох діагностичних завдань.

Вони дозволяють з'ясувати рівень сформованості у дитини реалізму уяви; вміння бачити ціле раніше частини; надситуативно-перетворювального характеру творчих рішень; здатності до експериментування.

Завдання 1. «Сонце в кімнаті». Якість, що діагностується: реалізм уяви.

Мета: виявлення здібностей дитини до перетворення «нереального» на «реальне» у контексті певної ситуації шляхом усунення невідповідності.

Матеріал: малюнок із зображенням кімнати, в якій знаходиться людина, сонце, олівець.

Інструкція до проведення.

Вихователь, показуючи дитині малюнок, каже: «Я даю тобі цей малюнок. Подивись уважно і скажи, що на ньому намальовано».

Після перерахування деталей зображених на малюнку (стіл, стілець, людина, лампа, сонце тощо), ставиться таке завдання: «Правильно. Однак, як бачиш, тут сонечко намальоване в кімнаті. Скажи, будь ласка, чи може таке може бути? Чи художник тут щось наплутав? Спробуй виправити малюнок так, щоб він був правильним».

Користуватися олівцем дитині не обов'язково, вона може пояснити, що потрібно зробити для «виправлення» малюнка.

Обробка даних. Під час обстеження оцінюються спроби дитини виправити малюнок. Обробка даних здійснюється за п'ятибальною системою:

1 бал: відсутність відповіді, неприйняття завдання («Не знаю, як виправити», «Малюнок виправляти не потрібно»).

2 бали: формальне усунення невідповідності (стерти, зафарбувати сонечко).

3 бали: змістовне усунення невідповідності, але рішення просте (намалювати в іншому місці – «Сонечко на вулиці»).

4 бали: змістовне усунення невідповідності, але рішення складне (переробити малюнок – «Зробити зі сонечка лампу»).

5 балів: конструктивна відповідь (відокремити невідповідний елемент від інших, зберігши його в контексті певної ситуації («Малюнок намалювати», «Намалювати вікно», «Намалювати навколо сонечка рамку» тощо).

Завдання 2. «Складна картинка». Якість, що діагностується: уміння бачити ціле раніше частин.

Мета: визначення вміння зберегти цілісний контекст зображення в ситуації його руйнування.

Матеріал: складна картонна картинка зі зображенням качки, що має чотири згини (розмір 10 x 15 см).

Інструкція до проведення. Вихователь показуючи дитині картинку, каже: «Зараз я тобі дам цю картинку. Подивися, будь ласка, уважно і скажи, що на ній намальовано?».

Вислухавши відповідь, складається картинка і постає питання: «Що станеться з качкою, якщо ми складемо картинку ось так?». Після відповіді дитини картинка розправляється; знову складається, а дитині задається те ж питання. Використовується п'ять варіантів складання: «кут», «місток», «будиночок», «труба», «гармошка». Обробка даних Під час обстеження дитини психолог фіксує загальний зміст її відповідей у процесі виконання завдання. Обробка даних здійснюється за трибальною системою. Кожному завданню

відповідає одна позиція при згинанні малюнка. Максимальна оцінка за кожне завдання – 3 бали. Всього – 15 балів.

Виділяють такі рівні відповідей:

1 бал: відсутність відповіді чи неприйняття завдання («Не знаю», «Нічого не станеться», «Так не буває»).

2 бали: відповідь описового типу, перерахування деталей малюнка, що знаходяться в полі зору або поза ним, тобто втрата контексту зображення («У качки немає голови», «Качка зламалася», «Качка розділилася на частини» тощо).

3 бали: відповіді комбінованого типу: збереження цілісності зображення при згинанні малюнка, долучення намальованого персонажа до нової ситуації («Качка пірнула», «Качка запливла за човен»), побудова нових композицій («Нібито зробили трубу і на ній намалювали качку») тощо. Деякі діти дають відповіді, в яких збереження цілісного контексту зображення «прив'язано» не до певної ситуації, а до конкретної форми, якої набуває картинка після складання («Качка стала будиночком», «Стала схожа на місток» тощо). Подібні відповіді належать до комбінованого типу і також оцінюються за трьома балами.

Завдання 3. «Як врятувати зайчика». Якість, що діагностується: надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень.

Мета: оцінка здатності модифікувати завдання на вибір та на перетворення за допомогою перенесення властивостей знайомого предмета у нову ситуацію.

Матеріал: фігурка зайчика, блюдце, відерце, дерев'яна паличка, здута повітряна кулька, аркуш паперу.

Інструкція до проведення. Перед дитиною на столі розташовують фігурку зайчика, блюдце, відерце, паличку, здуту повітряну кульку й аркуш паперу. Вихователь, беручи до рук зайчика: «Познайомся з цим зайчиком. Одного разу з ним трапилася така історія. Вирішив зайчик поплавати на кораблику по морю і поплив далеко-далеко від берега. Раптом почався шторм, з'явилися величезні

хвилі, і зайчик почав тонути. Допомогти зайчику можемо лише ми з тобою. У нас для цього є декілька предметів (вихователь звертає увагу дитини на предмети, розташовані на столі). Що б ти вибрав, щоб врятувати зайчика?».

Обробка даних. Під час обстеження фіксуються характер відповідей дитини та їх обґрунтування. Дані оцінюються за трибальною системою.

1 бал: дитина вибирає блюдце або відерце, а також паличку за допомогою якої можна зайчика підняти з дна, не виходячи за межі простого вибору; дитина намагається використовувати предмети в готовому вигляді, механічно застосувати їхні властивості у новій ситуації.

2 бали: рішення з елементом простого символізму, коли дитина пропонує використовувати паличку в якості колоди, на якій зайчик зможе допливти до берега. У цьому випадку дитина знову не виходить за межі ситуації вибору.

3 бали: для порятунку зайчика пропонується використовувати здуту повітряну кульку або аркуш паперу. Для цього потрібно надути кульку («Зайчик на кульці може полетіти») або зробити з паперу кораблик. У дітей, які знаходяться на цьому рівні, має місце установка на перетворення готового предметного матеріалу. Початкове завдання на вибір самостійно здійснюється ними як завдання на перетворення, що свідчить про надситуативно-перетворювальний характер розв'язання.

Завдання 4. «Дощечка». Якість, що діагностується: здатність до експериментування.

Мета: оцінка здатності до експериментування з перетворювальними об'єктами.

Матеріал: дерев'яна дощечка, що є з'єднанням на петлях чотирьох дрібніших квадратних ланок (розмір кожної ланки 15 x 5 см).

Інструкція до проведення. Дощечка у розгорнутому вигляді знаходиться на столі перед дитиною. Вихователь: «Давай пограємось з такою дошкою. Це не проста дошка, а чарівна. Її можна згинати і розкласти, тоді вона стає на щось схожа. Спробуй це зробити». Після того, як дитина склала дошку вперше, вихователь зупиняє її й запитує: «Що у тебе вийшло? На що схожа ця дошка?»

Почувши відповідь дитини, знову ставиться питання: «Як ще можна її скласти? На що вона стала схожа? Спробуй ще раз». І так до тих пір, поки дитина не зупиниться сама.

Обробка даних. Під час обробки даних оцінюється кількість неповторювальних відповідей дитини (назва форми отриманого предмета в результаті складання дошки, наприклад «гараж», «човник» тощо).

Дитина отримує по одному балу за кожну назву. Максимальна кількість балів не обмежується.

Результати діагностики після виконання чотирьох завдань узагальнюються і визначається рівень сформованості творчих якостей дитини за параметрами: високий, середній, достатній, низький.

Методика діагностики рівня творчості за Н. Хазратовою та В. Дружиніним

Науковці пропонують діагностувати рівень творчості за двома показниками: продуктивний показник, що відображає креативну цінність продуктів діяльності, тобто новизну; мотиваційно-особистісний показник, який відображає мотиваційну основу креативної поведінки.

Діагностика творчості відбувається у процесі театралізованої спонтанної гри, під час якої фіксується характер придуманих дітьми ігрових подій та особливості вживання ними предметів-замінників.

Інструкція до проведення Під час спонтанної гри вихователь виконує роль стороннього спостерігача: не втручається у творчий процес, не коментує, не оцінює, не пропонує власного плану дій.

Його завдання – дбати про фізичну та психологічну безпеку учасників, а також вести «Карту спостережень» за подіями, що відбуваються. Кількість гравців – 7–8 осіб.

Учасникам гри пропонується придумати та розіграти будь-який казковий або фантастичний сюжет. Початок історії та персонажів може запропонувати вихователь.

Далі дітям потрібно домовитися, як розвиватиметься цей сюжет, розіграти його (спонтанна театралізація), використовуючи необхідні предмети та матеріали для театралізованих дій і декорацій.

Обробка даних У цілому, можливі типи ігрових подій, виділені для вимірювання креативності, такі:

0 балів: подія, що є репродукцією раніше відомого сюжету або очевидним продовженням сюжету.

1 бал: подія, що є очевидним розв'язанням ігрової ситуації, гра не може тривати далі.

2 бали: подія – постановка проблеми, що передбачає різні рішення, стимул до подальшого розвитку гри.

3 бали: подія – «інсайт», несподіване, оригінальне «відкриття», що творчо перетворює або повністю змінює початковий сюжет, захоплює учасників гри.

Можливі способи ігрового застосування предметів в якості заміників оцінювалися таким чином:

0 балів: відтворюють очевидні, загальноприйняті або семантично близькі значення предмета, а також прямі аналогії (наприклад, повітряна кулька замінює м'яч, скло – дзеркало; бусинка – перлину; лялька – дитину тощо); використовують семантично відірвані від загальноприйнятого значення, що мають загальні ознаки з реальним предметом (наприклад, цукерка – мавпочка).

1 бал: очевидні трансформації предметів на основі явних, видимих ознак – кольору, форми, розмірів, ваги (жовта повітряна кулька використовується як заміник Сонця; лампочка – Місяць або груша).

2 бали: використання предметів на основі «прихованих» ознак, беручи до уваги структурні особливості, крихкість тощо (повітряна куля – вітрило; розкрита шишка – неприступна фортеця).

Під час гри в **«Карті спостережень»** фіксуються ідеї, ігрові дії та дії з предметами-замінниками кожної дитини (кожен факт реєструється як одиниця аналізу). Потім окремо для кожного учасника підраховується загальна сума виділених у процесі спостереження одиниць за показниками: «ігрові дії» та «використання предметів-замінників».

Далі підраховуються бали за критерієм «творчість» відповідно до названих вище показників.

Продуктивний компонент творчості підраховується як відношення суми балів, отриманих упродовж гри, до кількості часу проведеного у грі. Мотиваційно-особистісний компонент оцінюється за допомогою врахування таких проявів, як висловлювання дитини щодо осмислення ігрової проблеми, бажання або небажання грати. Враховується емоційна залежність дитини від оцінки дорослого (кількість запитів дитини щодо схвалення з боку дорослого).